Taikinamosios žiniasklaidos raiška kultūrinių konfliktų komunikacijoje: G. Wilderso filmo *Fitna* atvejis

Beata Grebliauskienė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedros docentė, daktarė
Department of Information and Communication,
Faculty of Comunication, Vilnius University,
Associate Professor, Doctor
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370) 236 61 19
El. paštas: beata.grebliauskiene@kf.vu.lt

Jurgita Gižaitė-Tulabienė

Televizijos „Info TV" laidos „Info Diena" žurnalistė
Televizion „Info TV", journalist
Šeškinės g. 20, LT-07156 Vilnius
Tel. (+370) 683 70 693
El. paštas: jurgita.gizaite@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjamas žiniasklaidos vaidmuo šiandienėje kultūrinių konfliktų komunikacijoje. Dabartiniu metu vis dažniau lokalūs konfliktai nušviečiami globaliu mastu, o žiniasklaida, aptardama tuos konfliktus iš nešališkos stebėtojos tampa tų konfliktų dalyve. Taip įsitraukdama į konfliktus žiniasklaida gali atlikti arba konflikto eskaluotojos, arba aktyvios konflikto sprendėjos vaidmenį.

Remiantis M. El-Nawawy ir S. Powerso išskirtais taikinamosios žiniasklaidos bruožais analizuojamas G. Wilderso filmo „Fitna" nušvietimo Vakarų ir Rytų šalių žiniasklaidoje atvejis, siekiant įvertinti konflikto sprendimo vaidmens raišką.

Pagrindiniai žodžiai: *konflikto komunikacija, žiniasklaidos vaidmuo konflikte, taikos žurnalistika, žiniasklaida – konflikto eskaluotoja.*

Įžanga

Ryšys tarp darnaus vystymosi ir saugumo buvo aiškiai įvardytas dar XX a. antrojoje pusėje Jungtinių Tautų chartijos 55 straipsnyje pabrėžiant gyvenimo standartų, visų žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo svarbą stabilumui ir taikiam sambūviui įtvirtinti. Globalėjančiame pasaulyje vis labiau nyksta anksčiau buvusi aiški „vidinių" ir „išorinių" problemų atskirtis. Tam pasitarnauja globali žiniasklaida, galinti bet kokį lokalų įvykį paviešinti globaliu mastu, o informaciją apie vienoje vietovėje kilusį kultūrinį konfliktą išplatinti visam pasauliui. Kita vertus, anot M. Castelso (2006), religinis fundamentalizmas, kultūrinis nacionalizmas, teritorinės bendruomenės yra ne kas kita, kaip gynybinės reakcijos į globalizaciją, tirpdančią institucijų, organizacijų ir komunikacijos sistemų savarankiškumą, bei tinklaveiką, nutrinančią priklausomybės ir dalyvavimo

ribas ir sukeliančią darbo, erdvės ir laiko struktūrinį nestabilumą. Šios gynybinės reakcijos tampa prasmės ir tapatumo šaltiniais, nes pasitelkus istorinę medžiagą imamasi konstruoti naujus kultūrinius kodus. 1993 m. S. Huntingtonas išplėtojo *civilizacijų susidūrimo* teoriją, kurios pagrindas – po šaltojo karo vykstančių konfliktų kultūrinė ir religinė prigimtis. Netrukus šią teoriją paskutinio XX a. dešimtmečio ir pirmojo XXI a. dešimtmečio konfliktams aiškinti perėmė tarptautinė žiniasklaida.

Globalios žiniasklaidos vaidmuo tarptautiniuose ir tarpkultūriniuose konfliktuose tapo daugelio mokslininkų debatų ašimi. Globali visuomenė, sujungta informacinių komunikacijos technologijų, gali matyti ir girdėti apie įvykius, vykstančius bet kur pasaulyje. Ši globalios komunikacijos teikiama galimybė padidina žiniasklaidos galią ir įtaką. S. Powersas (2008) teigia, kad žiniasklaidos vaidmuo reguliuojant tarptautinius tarpkultūrinius konfliktus pastaraisiais metais labai išaugo ir pakito. Tarptautinė žiniasklaida atlieka ne pasyvų stebėtojo, bet aktyvų dalyvio vaidmenį. Ji ne tik fiksuoja faktus ir juos pateikia, informuoja visuomenę, bet ir tampa netiesiogine, o kartais ir tiesiogine tokių konfliktų dalyve. Mokslininkai skiria dvejopą žiniasklaidos vaidmenį tarpkultūriniuose konfliktuose: žiniasklaida – diplomatinis tarpininkas ir žiniasklaida – konflikto eskaluotoja. Pastaruoju atveju žiniasklaida prisideda prie kultūrinio konflikto gilėjimo, tęstinumo ir tampa kliūtimi taikiai ir greitai išspręsti konfliktą.

Po šaltojo karo pabaigos vykusių kultūrinių vertybių konfliktų, kuriuose vienokį ar kitokį vaidmenį atliko ir žiniasklaida, pavyzdžių yra ne vienas. Ryškiausias tokio konflikto pavyzdys – 2005 m. Danijos laikraštyje Jyllands-Posten išspausdintos islamo pranašo Mahometo karikatūros. Šį atvejį ir žiniasklaidos vaidmenį išsamiausiai tyrė S. Powersas (2008) ir A. J. Hussainas (2007). S. Powersas, išanalizavęs, kaip šią istoriją nušvietė tarptautinė žiniasklaida (CNN, *New York Times* ir kt.), konstatavo, kad Vakarų žiniasklaida, savo pranešimuose remdamasi S. Huntington *civilizacijų susidūrimo* teorija, užkirto kelią geopolitinės ir kultūrinės realybės suvokimui ir taip sukūrė kliūtį galimam produktyviam tarpkultūriniam dialogui. A. J. Hussaino, išnagrinėjusio Mahometo karikatūras ir mokslinę literatūrą apie istorinį Vakarų ir Islamo kultūrų tarpusavio nesupratimą, išvados artimos S. Powerso išvadoms: globali žiniasklaida, supriešinusi žodžio laisvę ir religinį jautrumą, sukėlė dar daugiau maišaties ir neaiškumo bei užkirto kelią konstruktyviam konflikto sprendimui.

S. Powersas kartu su M. el-Nawawy (2009) globalios žiniasklaidos įtaką analizavo lygindami šešių šalių žiniasklaidos vartojimo įpročius, kultūrinius ir politinius Al-Jazeera ir CNN bei BBC žiūrovų polinkius. Tyrimo autoriai nustatė, kad žiniasklaida, atsisakiusi *karo žurnalistikos* principų, gali paskatinti tarpkultūrinį supratimą ir susitaikymą.

C. J. Hamelinkas (2008), nagrinėjęs žiniasklaidos vaidmenį tarpkultūriniuose konfliktuose, peraugančiuose į nusikaltimus žmoniškumui, pavyzdžiui, genocidą Ruandoje 1994 m., teigia, kad nors žiniasklaida turi taikos skatinimo potencialą, ji dažnu atveju konfliktą dar labiau eskaluoja.

Žiniasklaidos ir žurnalistų vaidmuo nušviečiamuose konfliktuose nėra nekintantis, todėl kriterijai, kurie buvo taikomi žiniasklaidai, aptarančiai praėjusio am-

žiaus pabaigoje vykusius tarpkultūrinius konfliktus, nebetinkami taikyti žiniasklaidai, nušviečiančiai pastarųjų metų konfliktus. Kinta tiek konfliktų priežastys, tiek žiniasklaidos ir žurnalistų įsitraukimas į konfliktą ir įtaka jam. Pastaraisiais metais vykusio konflikto nušvietimo tarptautinėje žiniasklaidoje tyrimas gali padėti nustatyti šių dienų žiniasklaidos tendencijas atspindėti tarpkultūrinius konfliktus. Konkretaus atvejo tyrimui pasirinktas Nyderlandų politiko Geerto Wilderso 2008 m. filmo *Fitna* išprovokuoto kultūrinio konflikto atspindėjimas dviejų skirtingų kultūrų – Vakarų ir Islamo – žiniasklaidoje.

Konflikto nušvietimas žiniasklaidoje yra individualus ir kitoks, nes kiekviena žiniasklaidos priemonė ir jos žurnalistai pasirenka, kokius konflikto aspektus pabrėžti, kokias nuomones atspindėti. Žiniasklaidos ir kultūrinio konflikto santykio tyrimų yra atliktas ne vienas, tačiau nėra gausu lyginamųjų tyrimų, kuriuose būtų analizuojama ir lyginama, kaip konfliktą nušvietė ir kokią įtaką jam darė abiejų konfliktuojančių šalių žiniasklaida.

Šio straipsnio tikslas – naudojant turinio analizės metodą įvertinti kultūrinio konflikto nušvietimą Vakarų ir Islamo šalių žiniasklaidoje bei nustatyti, kokį vaidmenį kultūriniame konflikte atliko skirtingas kultūras reprezentuojanti žiniasklaida. Tyrimo objektas: Nyderlandų laikraščių *De Volkskrant* ir *NRC Handelsblat*, Turkijos laikraščių *Zaman* ir *Today's Zaman* bei Indonezijos laikraščių *Kompas* ir *The Jakarta Post* interneto svetainėse publikuoti straipsniai, nušviečiantys G. Wilderso filmo *Fitna* išprovokuotą kultūrinių vertybių konfliktą anglų ir vietine kalba. O. Scholten, N. Ruigrok, M. Krijt, J. Schaper ir H. Paanakker (2008) atliko kiekybinę 12-os Nyderlandų laikraščių turinio apie šią kontroversiją analizę, tačiau neanalizavo kitų šalių žiniasklaidos turinio ir žiniasklaidos vaidmens šioje istorijoje. Autoriai pabrėžė ypatingą Nyderlandų laikraščių dėmesį šiam filmui dar iki jam pasirodant internete. Remiantis didėjančia žiniasklaidos įtaka tarpkultūriniams konfliktams, lieka neatsakytas klausimas, kokį vaidmenį Vakarų ir Islamo žiniasklaida atliko G. Wilderso filmo *Fitna* išprovokuotame kultūriniame konflikte?

1. Žiniasklaida ir konflikto komunikacija

Nagrinėjant konfliktų dinamiką paprastai yra iškiriamos keturios konflikto vystymosi fazės: latentinio konflikto, konflikto inicijavimo, konflikto eskalavimo / konstruktyvaus konflikto sprendimo, konflikto išsprendimo bei laikotarpio po konflikto. Paprastai konfliktas yra suprantamas kaip dinamiškas reiškinys, susidedantis iš konflikte dalyvaujančių šalių reakcijų į viena kitos veiksmus sekos. Todėl į konfliktą galima žiūrėti kaip į spiralinį reiškinį, kur vienos šalies pasirinktos ir taikomos griežtos taktikos sukelia kitos šalies atitinkamą psichologinę reakciją, tą šalį skatinančią imtis atsakomųjų priemonių, paprastai analogiškų savo turiniu (Račelytė, 2009). Tai savo ruožtu provokuoja pirmosios šalies psichologinę reakciją ir pirmoji šalis arba švelnina, arba griežtina savo taktikas.

Remiantis spiraliniu konflikto eskalavimo modeliu aiškinama, kodėl konflikto dalyviai imasi vis labiau kitą šalį žeidžiančių priemonių. Taikant vis griežtesnę taktiką, nuo pageidavimų, prašymų, reikalavimų pamažu pereinama prie piktų pareiškimų, įžeidinėjimų, puldinėjimų, prievartos ska-

tinimo. Nuo nedidelio svarstomų klausimų ir problemų skaičiaus einama prie didesnio, plečiant ginčo objektų kiekį, dalines temas pamažu keičia bendresnės, nuo konkretaus rezultato einama prie siekio nugalėti priešininką, o vėliau – padaryti jam žalą. Pastarasis konflikto eskalacijos tipas vadintinas vertikaliąja eskalacija. Spiralinis konflikto eskalavimo modelis paaiškina ir horizontalų konflikto eskalavimą, kai konflikte dalyvaujančios šalys siekdamos sustiprinti savo pozicijas, įtraukia vis daugiau savo šalininkų.

Vertinant konflikto eigą iš komunikacinės perspektyvos galima teigti, kad komunikacijos pobūdis parodo ir nulemia kiekvienos kitos proceso fazės turinį. Konstruktyvi komunikacija padeda mažinti įtampą ir konstruktyviai spręsti konfliktą, o destruktyvi komunikacija konfliktą eskaluoja.

Po Antrojo pasaulinio karo augantis žiniasklaidos vaidmuo ir atsiradusi tarptautinė žiniasklaida lėmė, kad vis daugiau kultūrinių konfliktų yra tarpininkaujami. Ir čia žiniasklaidai tenka esminis vaidmuo. Tarptautinė žiniasklaida tampa aktyvia kultūrinių konfliktų dalyve, kai kuriais atvejais – jų sukėlėja. CNN, BBC, *Sky News*, *Reuters* ir kitos tarptautinės naujienų tarnybos tiesiogiai ir momentiškai nušviečia įvykius iš viso pasaulio. Daugelis teoretikų teigia, kad šiuolaikinės komunikacinės technologijos ir globalių naujienų srautai pasaulį pavertė M. McLuhano „globaliu kaimu“: *Laikas sustojo, erdvė išnyko. Dabar mes gyvename globaliame kaime* (McLuhan, 1967, p. 63). M. McLuhanas pabrėžia elektroninių komunikacijų greitį, kuris neduoda laiko nei laukti, nei matyti. Todėl visuomenė grįžta į akustinę erdvę, veiksmus keičia reakcijos. Anot M. McLuhano, taip kaip kaime vieni apie kitus viską momentiškai sužino, taip ir naujos elektroninės komunikacijos priemonės informaciją globaliu mastu gali paskleisti momentiškai visiems apie visus. Nebelieka lokalių naujienų, nes šiuolaikinės technologijos ir žiniasklaida jas perduoda globaliu mastu. Ypač daug tarptautinių naujienų tarnybų dėmesio sulaukia konfliktinės situacijos tarp skirtingų kultūrų, dažniausiai – Vakarų ir Artimųjų Rytų.

C. J. Hamelinkas (1996) pateikia ir kiek kitokių įžvalgų apie komunikacijos globalėjimą. Jis neatmeta idėjų, kad pasaulinė komunikacija atvėrė naujas galimybes gauti ir skleisti informaciją ir naujienas pasauliniu mastu, tačiau kritikuoja *globalaus kaimo* sąvoką. Kaime visi vieni apie kitus viską žino ir žino, kas kur vyksta. Kalbant apie pasaulį, C. J. Hamelinko teigimu, įvykių yra kur kas daugiau nei anksčiau ir daugelis mažai ką žino apie juos bei turi menką supratimą vieni apie kitus. Be to, kultūriniai skirtumai neišnyksta, nors pasaulinės masinės komunikacijos priemonės kaip CNN suteikia auditorijai galimybę būti įvairiuose pasaulio kraštuose vykstančių įvykių liudininkais. Jie *net tokiame santykinai mažame regione kaip Vakarų Europa <...> dažnai trukdo prasmingai komunikacijai* (Hamelink, 1996, p. 1).

XX a. pabaiga ir XXI a. pradžia tyrėjams pateikė daug išaugusios naujienų žiniasklaidos įtakos tarptautiniuose konfliktuose pavyzdžių. Visgi S. Powersas (2008) akcentuoja, kad didžioji dalis literatūros, analizuojančios žiniasklaidos ir konfliktų ryšį, sutelkia dėmesį į informacinių technologijų ir žiniasklaidos įtaką laimint ar pralaimint karus. Šiuo atveju į žiniasklaidą žiūrima iš informacinių karų perspektyvos kaip į kovos informacinėje plotmėje

priemonę. Tačiau kur kas mažiau tiriami padariniai, kuriuos sukelia technologiniai pokyčiai viešosios nuomonės ir ideologijų, kurios ir yra tarptautinių įtampų pradžia, formavimuisi. S. Powersas (2008) akcentuoja žiniasklaidos kaip diplomatinio tarpininko vaidmenį ir pabrėžia, kad ji galėtų paskatinti taikius konfliktų sprendimus. Kai kurie mokslininkai teigia, kad globali naujienų žiniasklaida sukūrė globalią viešąją sferą, kuri gali paskatinti tarptautines derybas tarp geografiškai tolimų ir kultūriškai skirtingų bendruomenių. S. Powersas, M. el-Nawawy (2009) žiniasklaidą laiko konfliktų tarpininku, o S. Cottle (2006) atkreipia dėmesį į žiniasklaidą kaip konfliktų terpę. Jo teigimu, žmonija gyvena ne tik labai konfliktiniais, bet ir itin medijuojamais laikais. Nors pasaulyje yra mažiau karų tarp valstybių, tačiau gausu kitokių konfliktų: politinių, prekybinių, rasinių, technologinių, religinių, kultūrinių ir kt. Ir tie konfliktai vis dažniau yra žiniasklaidos sukeliami ir joje vyksta. Kolektyviniai interesai ir kultūrinės tapatybės *politinio teisėtumo, socialinių pokyčių ir kultūrinio pripažinimo daugiausia ieško per masines komunikacijos priemones ir jose* (Cottle, 2006, p. 2). Taigi, domėjimasis žiniasklaida kaip neatsiejama konflikto komunikacijos dalyve pamažu darosi vis įvairesnis.

2. Dvejopas žiniasklaidos vaidmuo kultūriniuose konfliktuose

Dabartiniu metu žiniasklaida nušviesdama konfliktus yra įtraukiama į juos kaip dalyvė. Remiantis mokslininkų idėjomis (Andersen, Gray, 2008; Hamelink, 1996; 2008; Powers, 2008; 2009; 2010; Wolfsfeld, 2004; ir kt.) galima išskirti dvejopą žiniasklaidos vaidmenį tarpkultūriniuose konfliktuose:

- Žiniasklaida – diplomatinis tarpininkas, kuris gali atnešti naudą, *deeskaluodamas* konfliktą, jį malšindamas ar tarpininkaudamas tarp konfliktuojančių šalių;
- Žiniasklaida – konflikto eskaluotoja. Gausiais tarptautiniais pranešimais, nuomonės formavimu, tam tikrų kultūrinių grupių įvaizdžio ar stereotipų kūrimu globaliu mastu žiniasklaida gali paskatinti ar stiprinti skirtingų kultūrų konfliktus.

Aptariant žiniasklaidos kaip konflikto sprendėjos vaidmenį pažymėtina, kad tarptautiniu mastu žiniasklaidos priemonės ne tik skleidžia informaciją, bet ir gali prisidėti prie tarptautinių įtampų mažinimo ar konfliktų sprendimo. Tarptautinė žiniasklaida tampa tarpininku tarp konfliktuojančių šalių ar tarp konflikto šalių ir visuomenės. Žiniasklaida gali tapti *į deeskalavimą orientuota konfliktų nušvietimo priemone* (el-Nawawy, Powers, 2010). Ji *gali atlikti esminį vaidmenį skatinant taiką. Žiniasklaida gali pabrėžti naudą, kurią atneštų taika, padidinti grupių ar lyderių, siekiančių taikos, legitimumą ir padėti pakeisti priešo įvaizdį* (Wolfsfeld, 2004). Nors pažymėtina, kad tai yra idealistinis teoretiko požiūris, o ne praktinių tyrinėjimų apibendrinimas, jis nusipelno rimto dėmesio.

Toks diplomatinio tarpininko vaidmuo kyla ne iš pačios žiniasklaidos prigimties, bet iš žurnalistų bei leidėjų sprendimų, kokius įvykius ir kaip nušviesti. Tarptautinė žiniasklaida informuoja auditoriją apie pasaulio įvykius, juos vertindama ir pateikdama tam tikrame kontekste. Taip ji daro įtaką visuomenės nuostatoms, nuomonėms ir sprendimams. Piliečiai, remdamiesi iš

žiniasklaidos gauta informacija, priima vienokius ar kitokius sprendimus ir imasi konkrečių veiksmų (Andersen, Gray, 2008). Šiuo atveju žiniasklaida gali sudaryti galimybę visuomenei įvertinti taikų atsaką į konfliktą.

Norvegų sociologas, taikos ir konflikto studijų disciplinos įkūrėjas ir sąvokos *taikos žurnalistika* autorius J. Galtungas teigia, kad konflikto kontekste žiniasklaida turėtų sutelkti dėmesį į konflikto transformaciją, o tai galima padaryti suteikiant galimybę visoms konflikto šalims pateikti savo nuomonę ir akcentuojant negatyvų smurto poveikį – materialinę, moralinę ir fizinę žalą (cit. pgl. el-Nawawy, Powers, 2010). Įvairiopa ir išsamia informacija, nešališku ir atviru požiūriu į konfliktą, nesistengdama sušvelninti neigiamų konflikto padarinių, tarptautinė žiniasklaida formuoja kritišką ir smurtui nepakančią visuomenės nuomonę. Per visuomenės nuomonę veikiami ir pagrindiniai tarptautinių santykių ir konfliktų žaidėjai – valstybių vadovai, aukšto rango pareigūnai ir diplomatai.

Tiesiogiai įsikišdami į konfliktą, žurnalistai ir žiniasklaidos priemonės tampa nepriklausomi tarptautinių santykių veikėjai ir besirutuliojančių tarptautinių konfliktų dalyviai (Powers, 2008). Reikia pabrėžti, kad įsitraukdama į konfliktus, tarptautinė žiniasklaida ir informacijos rengėjai netampa viena iš tiesioginių konfliktuojančių šalių. Tai suteikia galimybę žiniasklaidai išlaikyti nešališkumą ir tarpininko poziciją, paskatinant inovatyvius ir diplomatinius konflikto sprendimus. Žiniasklaida gali inicijuoti viešus debatus, kaip būtų galima užbaigti konfliktą, kita vertus, gali paskatinti konfliktuojančias šalis susilaikyti nuo smurtinių veiksmų ir ieškoti taikių būdų užbaigti konfliktą.

Wolfsfeld (2004) išskiria keturis būdus, kuriais tarptautinė žiniasklaida gali prisidėti prie taikos procesų: apibrėždama politinę atmosferą, kurioje vyksta taikos procesas, per visuomenės nuomonės formavimą; paveikdama diskusijų apie vykstantį taikos procesą pobūdį ir tapdama atvira viešų debatų arena; nedarydama spaudimo derybų šalims; sumažindama arba padidindama priešingų pusių ir jų pozicijų viešą autoritetą ir legitimumą.

M. el-Nawawy ir S. Powersas (2010) išskyrė 11 bruožų, kurie apibūdina žiniasklaidą, gebančią ne tik nušviesti konfliktą, bet ir vesti konfliktuojančias šalis prie taikos:

- *Suteikianti viešą erdvę politiškai neatstovaujamoms grupėms;*
- *Pateikianti kelis požiūrius į įvairius prieštaringus klausimus;*
- *Atstovaujanti visos visuomenės interesams, o ne specifinės grupės;*
- *Pateikianti informaciją iš „pirmų lūpų“, tai yra iš tarptautinių įvykių liudininkų;*
- *Nušviečianti neteisybės pasaulyje istorijas;*
- *Kai reikia, pripažįstanti įvykių nušvietimo klaidas;*
- *Demonstruojanti siekį išspręsti, o ne eskaluoti konfliktą;*
- *Vengianti vartoti auką vaizduojančius terminus, pavyzdžiui, kankinys, nebent jie priskiriami patikimam šaltiniui;*
- *Vengianti demonizuojamųjų etikečių, tokių kaip teroristas ar ekstremistas, nebent jos priskiriamos patikimam šaltiniui;*
- *Susilaikanti reikšti nuomones, kurios nėra pagrįstos patikimais įrodymais;*

- *Pateikianti konflikto kontekstą, kontekstualizuojanti informaciją, kuri padeda auditorijai suprasti istoriją.*

Žiniasklaidos tendenciją eskaluoti konfliktus lemia tiek netikslinis, tiek sąmoningas į konflikto eskalavimą orientuotos informacijos pateikimas. Globalios žiniasklaidos atsiradimas lėmė, kad išnyko ribos tarp lokalių ir globalių naujienų, paspartėjo informacijos srautai, aprėpdami vis didesnę erdvę ir įtraukdami vis daugiau dalyvių. Žiniasklaida įsitraukia į tarpkultūrinius konfliktus, kartu įtraukdama ir masines auditorijas. Konfliktai yra naujienų industrijos ramstis (Wolfsfeld, 2004). Reikia pažymėti, kad konfliktų nušvietimas sulaukia ir didesnio visuomenės susidomėjimo. Nelikus priešpriešos, įtampos, konflikto šalims radus sutarimą, visuomenės susidomėjimas slopsta. Konfliktas tampa ašimi, apie kurią sukasi globalūs naujienų srautai, todėl XX a. ir XXI a. sandūroje žiniasklaidoje gausėja pranešimų ir informacijos apie vykstančius konfliktus, tarp jų ir tarpkultūrinius. Siekdama prikaustyti auditorijos dėmesį ir jį išlaikyti, žiniasklaida orientuojasi į dramatizmą, kontroversiją (Thussu, 2003). Bene didžiausias informacijos poreikis yra konflikto metu, o konfliktas jau pats savaime yra aktuali informacija.

Konfliktus ir negatyvumą daugelis žiniasklaidos tyrėjų (Chaudhary, 2001; Peterson, 1981; Miller, 1977; Harcup, O'Neill, 2001; Bratic, Schrich, 2007; ir kt.); įvardija kaip vieną iš pagrindinių naujienų kriterijų. Bratic ir Schirch (2007) išskiria keturias žiniasklaidos priemonių vertybes, kuriomis remiamasi atrenkant naujienas: skubumas, drama, paprastumas ir etnocentrizmas. Šios vertybės prieštarauja taikos žurnalistikos principams, todėl trukdo žiniasklaidai reikštis kaip konflikto sprendimo tarpininkui ir taikos skatintojui.

Žiniasklaidos ir karinių konfliktų ryšį analizavę mokslininkai teigia, kad pasibaigus šaltajam karui, pasikeitė konfliktų pobūdis. Dauguma konfliktų dabar vyksta valstybių viduje, o ne tarp valstybių. Šie konfliktai, kurie dažnai turi kultūrinių vertybių susidūrimo pagrindą, yra fiksuojami tarptautinių žiniasklaidos priemonių ir yra nušviečiami pasauliniu mastu. Vadinasi, dabartiniai konfliktai ir moderni žiniasklaida traukia vienas kitą. Žiniasklaida tampa sudedamąja konflikto dalimi ir iš pasyvios stebėtojos tampa konflikto dalyve, o kartais ir tarptautinių krizių katalizatore (Balabanova, 2007).

Kartais žiniasklaida ir pati tampa konflikto eskalavimo įrankiu vienos iš konfliktuojančių šalių rankose, siekiant pritraukti potencialius šalininkus bei rėmėjus ir taip sustiprinti savo poziciją. Žiniasklaidos dėmesys tarpkultūriniams konfliktams, sąmoningas ar ne vienos iš konfliktuojančių šalių palaikymas skatina konflikto plitimą tiek laike, tiek erdvėje.

Kita vertus, žiniasklaidos pateikiama informacija ir jos turinys priklauso nuo žiniasklaidos priemonės savininko ir žurnalistų sprendimo. Tai, kaip konfliktai nušviečiami, formuoja visuomenės požiūrį į konfliktus, o priimdami sprendimus, kaip nušviesti konfliktą, žurnalistai remiasi savo asmenine patirtimi, vertybinėmis nuostatomis ir kultūrinėmis vertybėmis.

Individualų žurnalistų ir redaktorių suvokimą ir jo įtaką naujienos pateikimui bei kultūrinę įtaką galima apibūdinti kaip etnocentrizmą. Tarptautinės naujienos nėra paprastas konflikto atspindys, bet yra konstruojamos žiniasklaidos konflikto aiškinimu visuomenei. Žiniasklaida interpretuoja

ir įrėmina pranešimus tame pačiame kultūriniame kontekste, kaip ir vietiniai konflikto veikėjai (Lee ir kt., 2006). Nors vienas iš pagrindinių žurnalistikos principų yra nešališkumas ir objektyvumas, jį užtikrinti labai sunku. Ravi (2005) teigimu, žurnalistų darbe kyla didelė įtampa tarp patriotizmo ir profesinės tiesos sakymo, jautrumo, teisingumo pateikiant skirtingas istorijos puses ir kritiško oficialių pranešimų vertinimo praktikos. Konfliktą nušviečiantys žurnalistai ir žiniasklaidos institucijos suvokia save kaip neutralius konflikto stebėtojus ir įvykių fiksuotojus. Tačiau tai, ką žurnalistai suvokia kaip buvimą neutraliam, dažnai yra savo tautos ar etninės grupės palaikymas (Terzis, 2002). Kultūrinė priklausomybė reiškiasi ir paties konflikto supratimu, ir iš to plaukiančiu atitinkamų aspektų ir faktų akcentavimu (Barker, 2012).

Minėti veiksniai lemia, kad kultūrinius konfliktus abi konfliktuojančios šalys nušviečia skirtingai, vertindamos juos iš savo kultūros ir vertybių perspektyvos. Klaidingas konflikto priežasčių, eigos ir padarinių traktavimas konfliktuojančias šalis gali įstumti į dar gilesnį konfliktą, užkirsti kelią tarpusavio supratimui ir nešališkam įvertinimui.

3. Konflikto, išprovokuoto G. Wilderso filmo *Fitna*, nušvietimas žiniasklaidoje

Kultūrinio konflikto nušvietimo tyrimui buvo pasirinktas G. Wilderso filmo *Fitna* išprovokuoto konflikto nušvietimas įvairių regionų žiniasklaidos priemonėse.

2008 m. kovą interneto svetainėje *LiveLeak.com* pasirodė 15 min. trukmės filmas *Fitna*, kuriame Korano eilutės susietos su žiauriausiais pastarojo dešimtmečio teroristiniais išpuoliais, pradedant 2001 m. rugsėjo 11-osios tragedija. Šio filmo autorius – Nyderlandų trečios pagal dydį antiimigracine politika pasižyminčios *Laisvės partijos* lyderis Geertas Wildersas. 2007 m. lapkričio 27 d. Nyderlandų dienraštis *De Telegraaf* pranešė apie politiko ketinimus kurti Islamą ir Koraną kritikuojantį filmą. 2008 m. vasario 9 d. paaiškėjo, kad filmas vadinsis *Fitna*, kas išvertus iš arabų kalbos reiškia *kovą, socialinį nesutarimą, chaosą ir anarchiją* (D. Vlasblom, *NRC Handelsblad*, 2008-03-02). Atsisakius filmą transliuoti visoms Nyderlandų televizijoms ir nepavykus surengti jo pristatymo spaudos konferencijos, kovo 27 d. filmas pasirodė interneto svetainėje *LiveLeak.com*.

Nyderlandų žiniasklaida apie politiko ketinimus kurti Koraną ir Islamą kritikuojantį filmą pranešė, kai tik apie tai paskelbė pats G. Wildersas. Netrukus naujiena apie kuriamą antiislamišką filmą, supriešinusį Vakarų ir Islamo kultūras, apskriejo visą pasaulį. Dar nė nepasirodžius filmui, apie jį vieną po kito straipsnius rašė ne tik didžiausi Nyderlandų dienraščiai, bet ir daugelio musulmoniškų šalių spauda. Filmas sulaukė tarptautinės žiniasklaidos ir bendruomenės dėmesio. G. Wildersui buvo grasinama mirtimi; Jordanija siekė išduoti tarptautinį areštо orderį, kad politikas už Islamo įžeidimą būtų teisiamas šioje šalyje; Malaizija ir Pakistanas pradėjo olandiškų produktų boikotą; Indonezijoje dėl filmo plitimo internete kuriam laikui buvo užblokuota *Youtube.com* ir dar kelios kitos interneto svetainės; kai kuriose šalyse prie Nyderlandų ambasados rinkosi protestuotojai; Iranas pasiaiškinti iškvietė Nyderlandų ambasadorių; daugelyje šalių religiniai lyderiai ir nevyriausybinės musulmonų organizacijos ragino nutraukti diplomatinius santykius su Nyderlandais; filmą pasmerkė

Europos Sąjunga ir Jungtinių Tautų generalinis sekretorius. Neigiama reakcija buvo ir Nyderlandų vyriausybės. Ministrų kabinetas atsiribojo nuo filmo ir smerkė, tačiau tikino dėl Konstitucijoje įtvirtintos žodžio ir saviraiškos laisvės negalintis jo uždrausti. Nepaisant žodžio laisvės, G. Wildersas už diskriminaciją, neapykantos ir smurto kurstymą buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. 2011 m. birželio 23 d. teismas radikalųjį politiką išteisino pripažindamas, kad jis savo pareiškimais ir filmu *Fitna* nepažeidė jokių Nyderlandų įstatymų. Tokį teismo sprendimą G. Wilders pavadino *žodžio laisvės pergale* (ANP, *De Volkskrant*, 2011-06-23).

Visuose šiuose procesuose aktyvų vaidmenį atliko tarptautinė žiniasklaida, paskelbusi apie kuriamą filmą, vėliau išsamiai ir gausiai nušvietusi filmo išprovokuotas reakcijas, kultūrinį konfliktą, patį filmą. Nušviesdama konfliktus, žiniasklaida gali elgtis dvejopai: juos eskaluoti arba padėti spręsti.

3.1. Vakarų ir Islamo šalių žiniasklaidos priemonių pasirinkimas

Žiniasklaidos turinio analizei pasirinkti filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą nušvietusių dviejų Nyderlandų, dviejų Turkijos ir dviejų Indonezijos didžiųjų laikraščių interneto naujienų svetainėse publikuoti straipsniai. Analizei atrinkti straipsniai apima laikotarpį nuo pirmųjų pranešimų, paskelbtų 2007 m. pabaigoje ar 2008 m. pradžioje, iki paskutinių pranešimų 2011 m. vasarą. Publikacijos atrinktos remiantis jose pateiktos informacijos sąsaja su politiko G. Wilderso sukurtu ir išplatintu filmu *Fitna* ir dėl to kilusiu kultūriniu konfliktu. Publikacijos, kuriose šis filmas ar jo autorius buvo paminėtas su šiuo kultūrinių vertybių susidūrimu nesusijusiame kontekste, nebuvo analizuojamos. Iš viso išanalizuotos 726 publikacijos.

Nyderlandų žiniasklaidos turinio analizei pasirinkta trečio pagal dydį šalies dienraščio *De Volkskrant* ir septinto pagal dydį dienraščio *NRC Handelsblad* interneto naujienų svetainėse publikuota informacija apie G. Wilderso filmo išprovokuotą konfliktą.

Islamo šalių žiniasklaidos turinio analizei atrinktos Turkijos ir Indonezijos žiniasklaidoje kultūrinį konfliktą nušvietusios publikacijos. Tyrinėta didžiausio Turkijos dienraščio *Zaman* ir didžiausio anglų kalba leidžiamo *Today's Zaman* interneto svetainėse publikuota informacija apie G. Wilderso filmą. Indonezijos žiniasklaidos turinio tyrimui pasirinktos didžiausio dienraščio *Kompas* ir didžiausio anglų kalba leidžiamo *The Jakarta Post* interneto svetainių publikacijos. Analizei pasirinkta Turkijos žiniasklaida, nes didžiausia musulmonų bendruomenė Nyderlanduose – turkai. Indonezijos žiniasklaidos turinio analizė tyrimui reikšminga tuo, kad šioje šalyje gyvena didžiausia pasaulyje musulmonų bendruomenė. 2009 m. duomenimis, šioje šalyje islamą išpažįsta 207 mln. gyventojų (*National Geographic Lietuva*, 2009 m. spalis, p. 112).

3.2. **Fitnos** *išprovokuoto konflikto tematika žiniasklaidoje*

Nušviesdama filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą, Vakarų ir Islamo šalių žiniasklaida akcentuodavo skirtingus įvykius, konflikto aspektus. Visos publikacijos suskirstytos į 10 temų grupių:

a) Reakcijos ir padariniai – temos, kurios iki filmo pasirodymo nušvietė vyriausybės nerimą, spėliones, koks

galėtų būti musulmoniškų šalių atsakas į filmą, kritiką būsimam filmui ir jo autoriui, o po filmo pasirodymo – reakcijas į filmą musulmoniškose ir Vakarų šalyse, vyriausybės narių, politikų, vietinių gyventojų musulmonų ir nemusulmonų reakcijas, dėl kilusio kultūrinio konflikto padidėjusią terorizmo grėsmę Nyderlandams;

b) G. Wilderso teisinė atsakomybė – temos, susijusios su teisiniais procesais: kaltinimai G. Wildersui ir jo teismas dėl nesantaikos ir smurto kurstymo, Danijos karikatūrų autoriaus ir kelių kitų asmenų teisinės pretenzijos dėl filme panaudotos medžiagos;

c) G. Wildersas užsienyje – temos apie pasaulinį G. Wilderso turą pristatant filmą *Fitna*, taip pat konfliktas su Didžiąja Britanija dėl draudimo įvažiuoti į šalį;

d) Filmas *Fitna* – temos, tiesiogiai susijusios su filmo turiniu, pavadinimo reikšme;

e) Filmo *Fitna* publikavimas – temos, susijusios su filmo transliavimu: G. Wilderso derybos su televizijomis, pasirodymas *LiveLeak.com*, o paskui išėmimas iš šio puslapio;

f) Islamas ir musulmonų integracija – temos apie Islamo padėtį pasaulyje, kultūros ypatumus, musulmonų integraciją ir padėtį Vakarų kultūroje;

g) Geertas Wildersas – temos, tiesiogiai susijusios su politiko asmenybe, politine karjera, požiūriu į Islamą;

h) G. Wilderso ir vyriausybės konfliktas – temos, skirtos nušviesti G. Wilderso ir ministrų nesutarimui dėl to, ar ministrams iš anksto buvo pranešta apie planus filmo pabaigoje sunaikinti Koraną;

i) Žodžio laisvė – temos, kuriose svarstoma žodžio ir saviraiškos laisvės reikšmė ir ribos Nyderlanduose;

j) Kita – pavienės temos, kurios nebuvo tęsiamos.

Leidinio dėmesys temoms skaičiuotas pagal tai, kokią dalį procentais viso analizuoto turinio sudarė publikacijos viena ar kita tema.

De Volkskrant temų pasiskirstymas rodo, kad leidinys daugiausia orientavosi ne į filmo *Fitna* priežastis, bet į padarinius. Taip pat reikia pasakyti, kad nors žodžio laisvei skirta mažiausiai atskirų publikacijų, šis Nyderlandų konstitucijoje įtvirtintas principas buvo dažnai minimas ir nušviečiant kitas temas. *NRC Handelsblad*

Lentelė. ***Žiniasklaidos atspindėto kultūrinio konflikto temų pasiskirstymas***

Laikraštis	Temos									
	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
De Volkskrant	41	16	8	9	6	4	5	5	3	3
NRC Handelsblad	38	12	9	13	3	4	8	4	4	5
Zaman	48	20	10	4	6	3	3	1	1	4
Today's Zaman	38	28	19	-	-	6	3	-	-	6
Kompas	77	10	3	-	-	-	-	-	10	-
The Jakarta Post	72	7	2	5	-	2	-	-	7	5

taip pat filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą nušvietė visomis pirmiau minėtomis temomis, tačiau jų pasiskirstymas per analizuojamą laikotarpį skyrėsi nuo *De Volkskrant*.

Iš publikacijų pasiskirstymo musulmoniškų šalių žiniasklaidoje matyti, kad nors analizuojamam tarpkultūriniam konfliktui ir skirta mažiau dėmesio, tačiau jis taip pat atspindėtas įvairiapusiškai. Kai kuriuose musulmoniškos žiniasklaidos leidiniuose publikacijų, nušviečiančių *Fitnos* kontroversiją, buvo visomis minėtomis temomis. Kitose žiniasklaidos priemonėse temų atspindėta mažiau. Didžiausia temų įvairove pasižymi *Zaman*. Jo naujienų svetainėje publikuota pranešimų, priskiriamų visoms 10 temų grupių. *Today's Zaman* nušvietė mažiau temų, o jų pasiskirstymas šiek tiek skiriasi nuo *Zaman*, tačiau pirmas dažniausiai nušviestų temų trejetas išsidėstęs taip pat. Didžiausias Indonezijos dienraštis *Kompas* palietė dar mažiau temų, bet vėlgi daugiausia (net 77 proc.) dėmesio skyrė reakcijoms ir padariniams. *The Jakarta Post*, daugiau dėmesio *Fitnos* išprovokuotam konfliktui skyręs nei *Kompas*, atspindėjo ir kiek daugiau temų.

Apibendrinant analizuojamą kultūrinį konfliktą nušviečiančias temas Vakarų ir Islamo šalių žiniasklaidoje, matyti, kad didesne temų įvairove ir įvairiapusiškesniu kultūrinio konflikto atspindėjimu pasižymėjo Nyderlandų žiniasklaida. Mažiausia temų įvairovė buvo Indonezijos žiniasklaidoje, konfliktui skyrusioje mažiausią dėmesį. Visose išanalizuotose žiniasklaidos priemonėse daugiausiai dėmesio skirta G. Wilderso filmo *Fitna* išprovokuoto kultūrinio konflikto padariniams ir reakcijoms į patį filmą. Atkreiptinas dėmesys, kad Turkijos žiniasklaida iš visų išanalizuotų leidinių mažiausiai dėmesio skyrė žodžio laisvės problematikai nušviesti. O Indonezijos žiniasklaidoje šiai temai skirta santykinai daugiau dėmesio nei Nyderlandų žiniasklaidoje. Taip pat pabrėžtina, kad anglų kalba leidžiamų Turkijos ir Indonezijos laikraščių interneto svetainėse gausiau rašyta apie islamą ir musulmonų integracijos problemas negu vietinės kalbos leidinių interneto svetainėse. Šia tema publikacijų pasirodė ir abiejuose Nyderlandų leidiniuose.

Galima teigti, kad Nyderlandų žiniasklaida pasižymėjo tarpkultūrinį konfliktą nušviečiančių temų įvairove. Musulmoniškoje žiniasklaidoje temų įvairovė buvo mažesnė, ypač Indonezijos žiniasklaidoje. Tačiau visos analizuotos žiniasklaidos priemonės daugiausia dėmesio skyrė temoms, susijusioms su reakcijomis į filmą *Fitna,* vertinimais ir padariniais. Visgi daugelio musulmoniškų žiniasklaidos priemonių turinyje šios temos užėmė santykinai didesnę dalį viso analizuoto turinio. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Nyderlandų žiniasklaida daugiau dėmesio skyrė žodžio laisvei. Turkijos žiniasklaidoje tokių temų nebuvo, Indonezijos žiniasklaida pateikė svarstymų apie žodžio laisvę ir jos ribas. Taip pat reikia pabrėžti, kad Islamo šalių žiniasklaidoje buvo publikacijų apie G. Wildersą, jo ideologiją ir politinę karjerą. Musulmoniškų šalių žiniasklaidą domino pats faktas, kad toks filmas yra, o ne atsiradimo aplinkybės. Reikia pabrėžti, kad visose išanalizuotose žiniasklaidos priemonėse buvo mažai temų, atskleidžiančių vakariečių ir musulmonų santykių problemiškumą, musulmonų integracijos Vakaruose ir dviejų skirtingų kultūrų taikaus sugyvenimo problemas. Temas, skatinančias dviejų kultūrų tarpusavio pažinimą ir taikų sambūvį, galima priskirti prie konf-

liktą deeskaluojančių temų, tačiau tokių visose šešiose žiniasklaidos priemonėse buvo mažuma.

3.3. Taikinamosios žiniasklaidos bruožų raiška Vakarų ir Islamo šalių spaudos publikacijose

Analizuojamam konfliktui didžiausią įtaką daro pačių žurnalistų išsakytos nuomonės ir konflikto vertinimai, nes jie mažiausiai nešališki, labiausiai atskleidžiantys etnocentristinį požiūrį į konfliktą. Taip pat svarių duomenų surinkta analizuojant straipsnius, kuriuose ne tik pateikiami faktai, bet ir įvairių konflikto šalių vertinimai ir komentarai. Mažiausiai reikšmingi tyrimui naujienų pranešimai, nes juose dominuoja faktinė informacija, nėra vertinimų. Tačiau ir jų analizė padeda nustatyti žiniasklaidos tendenciją pabrėžti vienus ar kitus konflikto aspektus ir jų ryšius.

Kokybinė žiniasklaidos turinio analizė atlikta remiantis jau minėtais mokslininkų M. el-Nawawy ir S. Powerso išskirtais bruožais, taikomais konfliktą deeskaluojančiai žiniasklaidai.

3.3.1. Žiniasklaida kaip filmo Fitna *išprovokuoto konflikto diplomatinis tarpininkas*

Kokybinė *De Volkskrant* turinio analizė parodė, kad dauguma kultūrinį konfliktą nušviečiančių publikacijų orientavosi ne į G. Wilderso iškeltų problemų analizavimą ir jų sprendimo ieškojimą, tačiau į politinį, ekonominį ir nacionalinio saugumo aspektą. Nušviesdamas galimas reakcijas į filmą, įvairius kultūrinio konflikto vertinimus, *De Volkskrant* dažniausiai nesirėmė priežastiniais ryšiais. Buvo akcentuojamas galutinis tikslas ar padariniai: *Noor Parida Ariffin, buvusi Malaizijos ambasadorė Nyderlanduose, baiminasi, kad G. Wilderso filmas sukels smurtines riaušes musulmonų pasaulyje* (J. Groen, A. Kranenberg, *De Volkskrant*, 2008-01-14); *Valstybės sekretorius H. Van den Broekas siūlo vyriausybei kreiptis į teismą dėl antiislamiško Laisvės partijos lyderio G. Wilderso filmo uždraudimo. „Tegu teismai sprendžia, kas yra svarbiau: žodžio laisvė ar nacionaliniai interesai“* (T. Koele, *De Volkskrant*, 2008-03-25). Svarstymai, kokios bus reakcijos į filmą, ir filmui pasirodžius reakcijų nušvietimas konflikto nesprendžia. Priešingai, didžiausią dėmesį skiriant ne konflikto reikšmei, o išorinei konflikto aplinkai, jis dar labiau eskaluojamas. *De Volkskrant* siekė nušviesti kiekvieną su analizuojamu kultūriniu konfliktu susijusį įvykį. Atkreiptinas dėmesys, kad ir atspindint Nyderlandų vyriausybės požiūrį į G. Wilderso išprovokuotą konfliktą, buvo pabrėžiamos ne *Laisvės partijos* lyderio iškeltos problemos dėl galimos Nyderlandų islamizacijos ir musulmonų integracijos, bet vyriausybės nerimas dėl galimo musulmoniškų šalių atsako arba palengvėjimas, kad Nyderlandų musulmonai nesiėmė smurto: *Ministras pirmininkas Balkenende trečiadienį pareiškė, kad apgailestauja, jog buvo išpublikuotas Wilders filmas, „neturint jokio kito tikslo, tik įžeisti“. Premjeras sakė, kad Wilderso filme „Fitna“ žiaurumai klaidingai siejami su Islamu. Jis teigė jaučiantis paramą, kad pirmosios Nyderlandų musulmonų organizacijų reakcijos buvo santūrios* (*De Volkskrant*, 2008-03-28).

Tačiau nedidelė dalis *De Volkskrant* publikacijų, dažniausiai korespondentų nuomonės, analizavo priežastis, kodėl G. Wilderso požiūris į Islamą yra toks kritiškas,

ieškojo konflikto sprendimo būdų, pabrėžė dialogo tarp Vakarų ir Islamo svarbą: *Tik diplomatiškas gyvenimo būdas <...> gali išsaugoti taiką tarp visuomenės grupių. <...> Svarbu, kad piliečiai, organizacijos būtų vis labiau įtraukti į viešąją diplomatiją, taip sumažinant įtampą tarp Islamo šalių ir Nyderlandų ar Europos, pavyzdžiui, po tokių įvykių kaip Danijos karikatūros ar filmas „Fitna"* (Redakcijos nuomonė, *De Volkskrant*, 2008-06-02); *Olandų visuomenė toleruoja savo liberalų požiūrį į skirtingas teologines nuomones. Taip pat yra ir su Islamu. Tuo mes didžiuojamės. Moralinė ir istorinė atsakomybė reikalauja atverti save šiuo metu aktualiems ir svarbiems teologiniams debatams apie Islamą* (*De Volkskrant,* 2008-03-31).

Kartu šiose publikacijose buvo vengiama šališkumo, vienos kurios nors šalies palaikymo ar kitos šalies smerkimo. G. Wilderso idėjos nebuvo atmetamos kaip netinkamos ir smerktinos, tačiau ieškota tokių politiko idėjų priežasčių. Taip pat konfliktą deeskaluojančiose publikacijose Vakarai ir Islamas ne priešinami kaip dvi skirtingos civilizacijos, negalinčios sugyventi taikiai, o parodomos šių civilizacijų sąsajos: *Wildersas teisus, kad vyksta karas. Mūsų priešas yra ne Islamas, bet religinių fanatikų mažuma. <...> Wildersas padaro didelę klaidą. Jo baimė reali, tačiau tos baimės kryptis yra neteisinga. Nyderlandai ir Vakarai nekariauja su Islamu. Vakarų ir Islamo civilizacijos kartu kariauja su smurtą ir terorą naudojančiais religiniais fanatikais* (A. Marcouch, *De Volkskrant,* 2008-03-31).

Taikų konflikto sprendimą ir tarpkultūrinį dialogą skatinančios bei konfliktą deeskaluojančios publikacijos rodo, kad *De Volkskrant*, nušviesdamas kultūrinį konfliktą, turėjo potencialą tą konfliktą slopinti, užkirsti kelią jo eskalavimui. Tačiau tokias publikacijas užgožė srautas paviršutiniškų, į konflikto esmę nesigilinančių naujienų arba vienpusišką informaciją pateikiančių straipsnių ir nuomonių.

Panašias tendencijas atskleidė ir kokybinė *NRC Handelsblad* turinio analizė. Dalis šio laikraščio publikacijų koncentruojasi ne į filmą *Fitna* ir jo išprovokuotą konfliktą, bet į konflikto priežastis ir aplinką. Šių publikacijų autoriai siekia paaiškinti tam tikrus filmo aspektus, kurie padėtų vakarietiškai visuomenei suprasti musulmonus, o musulmonams – Vakarų principus. Tokiomis publikacijomis skatinamas supratimas, žiūrėjimas į situaciją ne tik iš savo perspektyvos, bet ir iš oponentų pusės, kultūrinių vertybių susidūrimo įvertinimas ne jausmais, bet loginiais paaiškinimais. Tokių publikacijų nedaug, todėl viso turinio kontekste jos nenusveria kitų publikacijų, kurios gali eskaluoti konfliktą, tačiau tokių tekstų buvimas sukuria tam tikrą pusiausvyrą tarp konflikto eskalavimo ir deeskalavimo. *NRC Handelsblad* išanalizuotame turinyje galima išskirti dvi grupes publikacijų, laikytinų taikinamosiomis: a) publikacijos, keičiančios požiūrį į musulmonus; b) publikacijos, skatinančios tarpusavio supratimą ir konflikto konteksto pažinimą.

Kultūrinių konfliktų pagrindinė priežastis dažniausiai būna dviejų skirtingų kultūrų tarpusavio nesupratimas arba nenoras suprasti. Kai vienai kultūrai trūksta žinių apie kitą kultūrą, ji gali klaidingai interpretuoti jos veiksmus ar neveikimą. Viena iš *NRC Handelsblad* publikacijų sprendė šią problemą. Publikacijoje *Saviraiškos laisvė ar laisvė įžeisti?* (F. Jensma, *NRC Handelsblad,* 2008-03-27) aiškina-

mi teisniai kultūrinio konflikto aspektai iš Vakarų perspektyvos. Klausimų ir atsakymų forma išaiškinamas Vyriausybės neveiklumas, kai musulmonų kraštai ragina filmą uždrausti, jam dar nepasirodžius: *Saviraiškos laisvės suvaržymas leidžiamas tik „saugant sveikatą ar moralę“. Tačiau praktikoje Europos Žmogaus Teisių Teismas linkęs leisti uždrausti publikacijas, kurios gali šokiruoti, įžeisti ar sutrikdyti, ir leidžia valstybėms narėms pačioms nuspręsti, kada turėtų būti apsaugota moralė. Taigi taip kas nors galėjo bandyti sustabdyti filmą, tačiau būtų turėjęs mažai šansų, kad pavyks. <...> Taigi kodėl nebuvo imtasi veiksmų iki filmo premjeros? Pagrindinė problema, kad niekas nežinojo, apie ką yra filmas. Iš teisinės pusės tai būtų vertinama kaip „bandymas įžeisti“. Nyderlandų teisėje neegzistuoja toks nusikaltimas* (ibid.).

NRC Handelsblad analizuojamu laikotarpiu buvo publikuota ir daugiau į konflikto deeskalaciją linkusių pranešimų, tačiau pateikti pavyzdžiai patys ryškiausi. Kitose publikacijose būtų galima išskirti pavienes teksto dalis, apeliuojančias į konflikto slopinimą. Tačiau tokių publikacijų buvo mažuma, kaip ir *De Volkskrant* atveju, jas nustelbė srautas taikinamojo vaidmens neatliekančių publikacijų. Didžioji dalis publikacijų orientuota į konflikto pabrėžimą, akcentuojant dviejų kultūrų nesutarimą, skirtumus ir galimą didesnio konflikto įsiplieskimą, lydimą smurto ir kitų negatyvių veiksmų.

Turkijos žiniasklaidos kokybinė turinio analizė parodė, kad nepaisant vienpusės nuomonės apie analizuojamą kultūrinį konfliktą ir nuolatinės kritikos bei kaltinimų Islamo ir Korano įžeidimu, dalyje *Zaman* ir *Today's Zaman* publikacijų buvo atsiribojama nuo kaltinimų, ieškoma susidariusios situacijos paaiškinimo ir konflikto sprendimo. *Zaman* turinyje siekis konfliktą deeskaluoti mažiau matomas. Didesnė dalis publikacijų konfliktą eskaluoja, tik vienoje 2008 m. kovo 27 d. publikacijoje *Nauja provokacija* ieškoma priežastinių ryšių, kodėl pastaraisiais metais padidėjo įtampa tarp Vakarų ir Islamo, bei siūloma, kaip nepasiduoti provokacijoms ir rasti bendrą kalbą tarp šių dviejų kultūrų: *Ką mes galime padaryti, kad išvengtume tokio tipo provokacijų? Turėtume būti atidūs jų poreikiams ir atidžiai į juos įsiklausyti. Apsvarstyti kiekvieną galimybę vakariečių ir musulmonų tapatybių naudingai plėtrai* (S. H. Y. Hansona, H. Bin Talal, *Zaman*, 2008-03-27). Konfliktą deeskaluoja didesnis kultūrų vertybinių nuostatų tarpusavio supratimas, tačiau tokio pobūdžio publikacijų, susijusių su filmo *Fitna* išprovokuotu konfliktu, *Zaman* interneto svetainės turinyje nebuvo.

Daugiau dėmesio konflikto sprendimui skyrė *Today's Zaman*. Jo turinyje galima išskirti dviejų tipų konflikto deeskalavimą: a) tiesioginį raginimą į provokuojamą konfliktą reaguoti ramiai ir nepasiduoti provokacijai; b) tarpusavio supratimo ir tolerancijos skatinimą. Pirmuoju atveju raginimas reaguoti taikiai į G. Wilderso filmą buvo išsakytas mokslininkų ir religijų ekspertų. Vienoje iš publikacijų pareikštos įvairios, kartu ir kritiškos, mokslininkų nuomonės, ir visumos kaip deeskaluojančios konfliktą vertinti negalima. Tačiau tam tikrų išdėstytų požiūrių šalininkai, nors ir kritikuoja filmą ir G. Wilderso retoriką, tačiau į situaciją siūlo pažvelgti ir reaguoti kitaip: *Islamas kartais ne taip suprantamas Vakaruose. Tokiais atvejais mes turime išlikti ramūs. Turime reaguoti demokratinėmis priemonėmis. Turėtume*

išnaudoti žiniasklaidą, kad įrodytume, jog tokie filmai ir karikatūros neturi nieko bendro su realybe (B. Akkaya, *Today's Zaman,* 2008-03-08). Antruoju atveju *Today's Zaman* taip pat neskyrė daug dėmesio didinti skirtingų kultūrų ir jų vertybių pažinimą ir supratimą, tačiau tokį pavyzdį tarp visų publikacijų rasti galima. Nors to ir per mažai svariai prisidėti prie konflikto užbaigos, tačiau visgi iš dalies atsveriamos negatyvios ir smerkiančios nuomonės. Reikia pabrėžti, kad tokio pobūdžio publikacija galėjo būti efektyvesnė, jei būtų buvusi publikuota konflikto įkarštyje, t. y. pasirodžius filmui *Fitna*. Straipsnis *„Eurarabijos" mitas* buvo paskelbtas 2008 m. rugsėjo 14 d. Remdamasis mokslinio tyrimo rezultatais, suteikiančiais teiginiams svarumo, publikacijos autorius griauna Vakarų susikurtą stereotipą apie musulmonus kaip ekstremistus: *Dėmesio atkreipimas į neteisybės ir susvetimėjimo jausmą, su kuriuo susiduria jauni musulmonai, nėra ekstremistų pergalė. Greičiau tai yra europietiškų liberalių vertybių pergalė, nes demonstruoja, kad kiekvienas individas ir kiekviena tautinė mažuma yra lygiavertė* (M. A. Bari, *Today's Zaman,* 2008-09-14).

Nepaisant minėtųjų publikacijų, Turkijos žiniasklaida dėmesio konfliktui spręsti beveik neskyrė. Kone kiekvienoje publikacijoje buvo akcentuojamas įžeidžiamas filmo *Fitna* pobūdis. Net ir publikacijose, kurios gali pretenduoti į konflikto deeskalavimą, taip pat neišvengta tokio negatyvaus filmo ir su juos susijusių įvykių apibūdinimo.

Indonezijos žiniasklaidoje taip pat buvo publikuojama straipsnių ir nuomonių, kurias galima priskirti *taikinamajai žiniasklaidai*. Tačiau čia taip pat reikėtų atskirti *Kompas* ir *The Jakarta Post*. Pirmąjį galima vadinti į protesto komunikaciją linkusiu leidiniu. Dažname straipsnyje ar naujienų pranešime buvo akcentuojami protestai ir raginimai protestuoti prieš filmą ir G. Wildersą: *Bachtiar Chamsyah, kuris ėjo socialinių reikalų ministro pareigas, ragino islamiškas organizacijas tęsti protestus prieš Nyderlandų parlamento nario Geerto Wilderso filmą „Fitna"* (*Kompas,* 2008-03-30). Šios žiniasklaidos priemonės dauguma pranešimų orientuota į informaciją, pateikiant vienašališką politikų ar politinių organizacijų nuomonę, todėl darytina išvada, kad *Kompas* konflikto spręsti nebandė.

The Jakarta Post, priešingai, kai kuriose publikacijose demonstravo tiesioginį siekį konfliktą užbaigti ar bent sušvelninti jo padarinius. *The Jakarta Post* pasižymėjo tuo, kad dalyje publikacijų buvo raginama ir įrodinėjama, kodėl musulmonai į filmą turėtų reaguoti ramiai ir be smurto. Galima daryti prielaidą, kad tokio tipo publikacijos gali sušvelninti reakcijas į kultūrinių vertybių susidūrimą. Tiesiogiai jos nepanaikina prieštaravimų tarp kultūrų, nedidina kultūrų tarpusavio supratimo, tačiau padeda suvokti besikeičiančią situaciją: *Šiais laikais yra daug tokių filmų kaip „Fitna". Todėl žmonės turėtų būti apdairesni, kritiškesni ir labiau subrendę savo reakcijomis* (*The Jakarta Post*, 2008-04-02, prieiga per internetą); *Stiprios smurtinės reakcijos yra kaip tik tai, ko laukia Wildersas sukurdamas ir išleisdamas šį filmą. Tokios reakcijos patvirtintų jo teiginius, kad Islamas, užuot buvęs taikos religija, skatina smurtą* (E. M. Bayuni, *The Jakarta Post*, 2008-03-31).

Taip pat *The Jakarta Post* turinio analizė atskleidė, kad šis leidinys nebuvo toks kritiškas Vakarų ginamam žodžio laisvės

principui. Dažnoje publikacijoje pabrėžta, kad žodžio laisvė neturėtų kirstis su pagarba kitiems asmenims ir religijos laisve, tačiau pavieniais atvejais buvo pabrėžiama žodžio laisvės kaip neatimamos teisės prigimtis: *Atėjo laikas musulmonams suprasti, kad kai kuriose Europos šalyse žodžio laisvę garantuoja jų konstitucijos* (M. Yazid, *The Jakarta Post*, 2008-03-05).

Bendra publikacijų tendencija rodo, kad nušviesdama filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą, tiek Vakarų, tiek Islamo šalių žiniasklaida orientavosi ne tiek į konflikto priežasčių paieškas ir siekį skatinti dviejų kultūrų tarpusavio supratimą bei konflikto deeskalavimą, kiek į konflikto ir jo padarinių pabrėžimą, pačių įvykių nušvietimą, o ne jų analizavimą. Diplomatinio tarpininko vaidmenį žiniasklaida atliko tik pavienėmis publikacijomis, o kai kurie leidiniai apskritai konfliktą deeskaluojančių publikacijų nespausdino.

3.3.2. Žiniasklaidos dėmesys negatyvumui ir filmo Fitna *turiniui*

Kokybinė Vakarų ir Islamo šalių pasirinktų žiniasklaidos priemonių turinio analizė atskleidė skirtumus nušviečiant G. Wilderso filmo *Fitna* turinį. Vienos žiniasklaidos priemonės buvo labiau linkusios akcentuoti turinio negatyvumą ir smurtiškumą, kitos vengė dramatiškumo, kurį sukeltų smulkmeniškas filme rodomų vaizdų apibūdinimas. Dramatizmas nušviečiant konfliktą ir visuomenės susidomėjimo konflikto objektu didinimas gali prisidėti prie kultūrinio konflikto eskalavimo.

Filmą *Fitna* atsisakė transliuoti visos Nyderlandų televizijos, apie tai ne viena publikacija pasirodė *De Volkskrant*. Vėliau buvo cituojama musulmonų padėka Nyderlandų televizijoms, kad jos atsisakė rodyti musulmonus įžeidžiantį filmą. Tačiau *De Volkskrant* naujienų svetainėje pasirodė kelios publikacijos, detaliai aprašančios filmą, pavyzdžiui, publikacija *Korano eilutės, fanatikai, kraujas ir atakos* (C. Speksnijder, *De Volkskrant,* 2008-03-28). Joje detaliai aprašomi filme panaudoti vaizdai, informuojama, kokia muzika groja fone, kas prisidėjo prie filmo kūrimo. Asmeniui, nemačiusiam filmo, tos informacijos pakanka, kad susidarytų nuomonę apie *Fitną*: *Po atakų į bokštus dvynius eina atakų Madride ir Londone realūs vaizdai. Tarp kruvinų scenų ekrane pasirodo imamai, kurie kursto smurtą prieš žydus, netikinčiuosius ir gėjus. Imamas išsitraukia kardą, kviesdamas nukirsti galvas žydams* (ibid.). Mažiau kaip po mėnesio *De Volkskrant* interneto svetainėje pasirodė dar viena publikacija *Tu matei „Fitną", bet ką tu matei?* (N. Choua, A. Kranenberg, *De Volkskrant,* 2008-04-29), kurioje ne tik atkartojami po kadrą visi filme parodyti vaizdai, tekstai ir ištarti žodžiai, bet ir paaiškinamas šių vaizdų kontekstas, primenama, kada, kur ir kaip vienas ar kitas filme parodytas išpuolis įvyko. Pateikiami tik faktai be vertinimų.

Tokios publikacijos, išsamiai aprašančios filmą, eskaluoja konfliktą erdvėje, t. y. apie filmą, išprovokavusį kultūrinį konfliktą, sužino vis didesnė dalis visuomenės, o kraujas, smurtas, žiaurumai tampa auditorijos traukos objektu. Jei filmo kas nors nematė ir todėl negalėjo susidaryti nuomonės apie jį, tai galimybė susipažinti su kiekvienu jo kadru kartu skatina susidaryti tam tikrą nuomonę apie filmą ir konfliktą. Nors tokiose publikacijose nėra asmeninio korespondento vertinimo, konf-

liktą sukėlusių detalių viešinimas gali dar labiau jį eskaluoti.

NRC Handelsblad susidomėjimą filmu *Fitna* ir pačiu kultūriniu konfliktu didino dviem būdais: a) publikuodamas išsamų filmo kadrų aprašymą ir b) skatindamas diskusijas apie filmą ir jo autorių. Pirmuoju atveju, kaip ir *De Volkskrant, šis laikraštis* sudarė galimybę filmą *pamatyti* tiems, kurie jo nespėjo pamatyti internete. Tik filmui pasirodžius, *NRC Handelsblad* publikavo išsamų filmo turinio aprašymą, nurodydamas kiekviename kadre rodomus vaizdus ir kadro pasirodymo laiką: *1:45 atakų Madride vaizdai, 2004 m. kovo 11. Panika. 1:56 Musulmonas vyras: „Alachas yra laimingas, kai nemusulmonai žudomi“* (*NRC Handelsblad*, 2008-03-27). Kaip ir *De Volkskrant* atveju, *NRC Handelsblad* nevengė aprašyti smurtinių vaizdų ir pabrėžti filmo dramatizmo.

Tačiau *NRC Handelsblad* ne tik suteikė progą susipažinti su filmu, bet ir atvirai skatino išreikšti savo nuomonę diskusijų rubrikoje. Interneto galimybės leido leidiniui ne tik nusakyti filmo turinį, bet ir nurodyti visuomenei, kur tą filmą pamatyti. 2008 m. kovo 27 d., tą pačią dieną, kai pasirodė filmas, laikraštis paklausė skaitytojų: *Filmas „Fitna“: prakeikimas ar palaima?* (*NRC Handelsblad*, 2008-03-23). Prie klausimo, kokia skaitytojų nuomonė apie filmą jį pažiūrėjus patiems, pateikta nuoroda į interneto svetainę, kurioje filmas buvo įkeltas. Pabrėžtina, kad *NRC Handelsblad* neragino diskutuoti apie G. Wilderso iškeltas musulmonų integracijos problemas, bet telkė dėmesį į pačią kontroversiją. Šiuolaikinės žiniasklaidos polinkis į konfliktiškumą atsiskleidė kurstymu pažiūrėti prieštaringai vertinamą filmą ir jį vienaip ar kitaip vertinti. Toks raginimas reiškė, kad filmą pamatys dar didesnė visuomenės dalis, susikirs dar daugiau skirtingų nuomonių ir taip konfliktas dar labiau plėsis erdvėje.

NRC Handelsblad tendencija skatinti diskusiją apie patį filmą, vyriausybės reakciją, G. Wilderso baudžiamąjį persekiojimą ir kitas su konfliktu susijusias temas atitraukia dėmesį nuo esminių problemų, kurias savo filmu *Fitna* siekė iškelti autorius. Šiame laikraštyje dėmesio fundamentalioms imigracijos, integracijos, kultūrinių vertybių skirtumų problemoms trūko. Tokiose temose vyrauja pozityvumas, nekonfliktiškumas, racionalumas – visa tai neatitinka naujienų atrankos kriterijų.

Priešingai nei Nyderlandų žiniasklaida, Turkijos žiniasklaida vengė detalizuoti filmo *Fitna* turinį ir apsiribojo bendru filme rodytų vaizdų nusakymu: *Tai ne filmas, o greičiau skaidrių peržiūra, kurioje išverstos ir panaudotos penkios eilutės iš trijų Korano skyrių ir rodomi teroristinių išpuolių, tarp jų ir 9/11 atakų, vaizdai, Al-Qaeda teroristų įvykdytas galvos nukirsdinimas Jackui Hensley, mirties bausmė gėjams ir neištikimoms moterims, moterų genitalijų suluošinimas ir vaiko išnaudojimas* (K. Balci, B. Akkaya, *Today's Zaman,* 2008-03-29).

Turkijos žiniasklaidos tendencija nedetalizuoti filmo, kuris laikomas įžeidžiančiu, turinio ir nepateikti skaitytojams nuorodų į interneto puslapius, kur galima filmą pamatyti, rodo tendenciją vengti dar labiau skleisti *musulmonus įžeidžiantį* turinį ir su filmu supažindinti dar daugiau visuomenės. Priešingai nei Nyderlandų, Turkijos žiniasklaida aprašydama filmą vengė savo turinyje *kraujo* ir *smurto*. Vakarų žiniasklaida atvirai aprašė filme rodomus vaizdus, juos komentavo, siūlė skaitytojams patiems pamatyti filmą ir jį įvertinti, taip

tarsi pasinaudodama žodžio laisve, o Turkijos žiniasklaida prioritetą teikė pagarbai kitų religiniams įsitikinimams ir negalėjo savo publikacijose skleisti tuos įsitikinimus įžeidžiančio turinio. Tačiau tai nerodo, kad Turkijos žiniasklaida vadovaujasi kitais naujienų atrankos kriterijais, nes ir *Zaman*, ir *Today's Zaman* vyravo filmo *Fitna* konfliktiškumą ir negatyvumą atspindinčios temos.

Kompas ir *The Jakarta Post* filmo *Fitna* turiniui, kaip ir Turkijos žiniasklaida, dėmesio skyrė mažai. Nei vieno, nei kito leidinio interneto svetainėje nebuvo nei nuorodų, kur būtų galima rasti filmą, nei detalaus filmo aprašymo: *Trumpas filmas, sukurtas dešiniojo sparno Nyderlandų politiko Geerto Wilderso, kai kurias Korano eilutes sieja su tokiais smurto aktais, kaip 9/11 atakos ir sprogdinimai Londone* (M. Dewi, *The Jakarta Post,* 2008-04-24). Tai galima paaiškinti pačios Indonezijos griežta politika filmo atžvilgiu. Indonezijoje buvo laikinai užblokuotos kelios interneto svetainės, kuriose buvo galima pamatyti filmą. Nors vietinė žiniasklaida tokį valdžios sprendimą kritikavo, tačiau laikėsi politikos neskleisti žinutės, kurią G. Wildersas norėjo perduoti filmo vaizdais. Panašiai kaip ir Turkijos žiniasklaida, analizuoti Indonezijos leidiniai neprisidėjo prie filmo turinio sklaidos, tačiau filmo sukeltas konfliktas buvo daugelio publikacijų ašis.

Darytina išvada, kad Vakarų žiniasklaida, nušviesdama filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą, buvo labiau linkusi į dramatizmą, smurtiškumą ir *kraują*, tačiau konfliktiškumo aspektas dominavo visų analizuotų žiniasklaidos priemonių publikacijose. Galima teigti, kad ir pats G. Wilderso filmas sulaukė tokio tarptautinės žiniasklaidos dėmesio dėl savo sukelto dviejų kultūrų konflikto.

3.3.3. Žiniasklaidos etnocentrizmas nušviečiant filmo Fitna *išprovokuotą konfliktą*

Kaip rodo publikacijų tyrimas, Nyderlandų žiniasklaida atviriau ir išsamiau aprašė filmo turinį, o musulmoniška žiniasklaida rėmėsi apibendrinimais ir vengė smulkmeniško filmo turinio aspekto. Etnocentristiniu požiūriu tai galima paaiškinti dvejopai. Pirma, Vakarų kultūroje viena iš pagrindinių vertybių yra žodžio ir saviraiškos laisvė. Ir nors žiniasklaidoje netrūku kritikos G. Wilderso sprendimui sukurti tokį filmą ir pačiam filmui, Nyderlandų žiniasklaida pasinaudojo jai suteikiama žodžio laisve ir skleidė prieštaringai vertinamo filmo turinį. Musulmoniškoje kultūroje, priešingai, žodžio laisvė nėra pamatinė vertybė, ji nesuderinama su pagarba religiniams įsitikinimams, Islamui ir pan., todėl Turkijos ir Indonezijos žiniasklaida vengė publikuoti turinį, galintį įžeisti religinius jausmus. Antra, G. Wilderso filme musulmonai ir jų religija yra vaizduojami kaip blogio įsikūnijimas, teroristai, smurtautojai, o vakariečiai – kaip to blogio taikinys ir auka. Šiuo atžvilgiu Vakarų žiniasklaidai lengviau atvirai ir tiesmukiškai nusakyti kitos kultūros atstovų daromus nusikaltimus, taip tarsi įtvirtinant vakariečių sąmonėje susiformavusį musulmonų stereotipą. Musulmoniškoji žiniasklaida, nors ir pripažįsta, kad tarp musulmonų yra ekstremistų, fundamentalistų ir teroristų, vengia pabrėžti tokių negatyvių kultūros atstovų egzistavimą ir dar labiau įtvirtinti Vakaruose susiformavusį musulmonų stereotipą. Tam tikra prasme per filmo turinio nušvietimą

žiniasklaidoje atsiskleidžia etnocentristinis dviejų kultūrų požiūris viena į kitą.

Žiniasklaidos polinkį į etnocentrizmą rodo skirtingų žiniasklaidos priemonių pasirenkamos atspindėti nuomonės ir požiūriai į tarpkultūrinį konfliktą bei tam tikros visuomenės interesų gynimas, pabrėžiant toje visuomenėje įsitvirtinusias kultūrines vertybes. *De Volkskrant* suteikė viešąją erdvę įvairių nuomonių atstovams, atspindėjo tiek neigiamus, tiek teigiamus vertinimus, tačiau kokybinė turinio analizė parodė, kad ta viešoji erdvė ne visiems buvo suteikiama vienoda, kad pagrindiniai visuomenės nuomonės formuotojai visgi buvo Vakarų kultūros atstovai. Analizės duomenimis, *De Volkskrant*, atspindėdamas musulmoniškos kultūros atstovų nuomonę, ją tam tikra prasme ribojo, tai yra pateikė koncentruotą, trumpą, be argumentų nuomonę. Dažniausiai šio leidinio interneto svetainėje publikuotuose straipsniuose ar naujienų pranešimuose apie filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą atspindėtos įvairių tiek Nyderlanduose, tiek tarptautinėje erdvėje veikiančių musulmonų organizacijų, atstovaujančių tautinėms mažumoms, nuomonės. Jų požiūris ir konflikto vertinimas buvo dažnai cituojamas pateikiant glaustą, apibrėžtą filmo ir konflikto vertinimą: *Essam al Erian, Egipto nuosaikių musulmonų Brolybės organizacijos atstovas, sako, kad „Fitna“ yra ne dialogo skatinimas, o „kvietimas į karą“. <...> Fathallahas Arsalanas, įtakingo islamiško judėjimo „Al-Adl wal-Ihsan“ atstovas, penktadienį teigė, kad filmas yra „ekstremistinių grupuočių ir individų Vakaruose vykdomos antiislamiškos kampanijos“ dalis* (*De Volkskrant*, 2008-03-28); *„Wildersas sąmoningai viską apskaičiavo, tai gana švelnus filmas“. Tokią išvadą daro rašytojas ir praktikuojantis musulmonas Ali Eddaoudi...* (J. Groen, A, Kranenberg, *De Volkskrant*, 2008-03-28); *Islamo įžeidimas „yra neatskiriamas globalizacijos fenomenas“, analizuoja Nacionalinės marokiečių tarybos narys. <...> „Islamo įžeidimas taps nuolatiniu reiškiniu“* (J. Groen, A. Kranenberg, *De Volskrant*, 2008-03-22). Kaip ir pateiktuosiuose pavyzdžiuose, tokios nuomonės dažniausiai pateikiamos koncentruotos, be išplėstos argumentacijos ir pagrindimo.

De Volkskrant vakarietiškoms pažiūroms buvo suteikta didesnė viešoji erdvė. Pirmiausia leidinyje gausu pačių žurnalistų, kurie yra vakariečiai, nuomonių apie konfliktą ir jo vertinimų. Antra, *De Volkskrant* suteikė viešąją erdvę ir pačiam filmo autoriui Geertui Wildersui. Nors dažniausiai trumpai ir be argumentacijos yra cituojami G. Wilderso pasisakymai, tačiau du kartus publikuota ir išsami, argumentuota filmo autoriaus nuomonė apie situaciją Nyderlanduose ir Islamą, pavyzdžiui, G. Wilderso nuomonė *Islamo baimė viešpatauja Nyderlanduos* (G. Wilders, *De Volskakrant,* 2008-01-22). G. Wildersas suteikia erdvę išdėstyti savo požiūrį, jį argumentuoti, įtikinti ir įrodyti savo tiesą: *Įsivaizduokite, kad praėjusį lapkritį būtų buvę pranešta, kad aš kuriu filmą apie fašistinį Biblijos pobūdį. Ar Ministras pirmininkas spaudos konferencijoje penktadienį būtų kalbėjęs apie didžiulę krizę, turinčią tarptautinį efektą? <...> Žinoma, ne. <...> Kaip tai paaiškinti? Pirmiausia, Islamas yra netolerantiška ideologija, kuri netoleruoja kritikos* (ibid.). Galima daryti išvadą, kad nors musulmonų nuomonės buvo cituotos šiek tiek dažniau nei G. Wilderso, pastarajam *De Volkskrant* suteikė platesnę erdvę savo idėjoms skleisti.

De Volkskrant turinio, nušviečiančio G. Wilderso filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą, visuma rodo, kad leidinys nėra šališkas vienos kurios nors visuomenės grupės interesų atžvilgiu. Nors dauguma publikacijų kritikuoja G. Wilderso požiūrį į Islamą ir Koraną bei smerkia jo filmą, *De Volkskrant* neignoruoja skirtingų, viena kitai prieštaraujančių nuomonių. Taip tarsi įtvirtinama nuomonių įvairovė ir žodžio laisvė, kuri akcentuojama daugelyje publikacijų: *Apie Koraną, juodai baltą tekstą, kiekvienas gali pareikšti savo nuomonę, Geertas Wildersas taip pat* (*De Volkskrant,* 2008-01-08); *Nyderlandai gali bent pasikliauti Danijos parama <...>. „Jei Nyderlandams kils bėdų dėl žodžio laisvės, žinoma, mes paremsime Nyderlandus", sako užsienio reikalų ministras Peras Stigas Mølleris* (B. Lanting, *De Volkskrant,* 2008-03-11). Būtent žodžio ir saviraiškos laisvės pabrėžimas nušviečiant kultūrinį konfliktą rodo *De Volkskrant* tendenciją palaikyti vakarietiškas vertybes.

Kaip ir *De Volkskrant*, *NRC Handelsbad* publikacijose atspindėjo įvairių visuomenės grupių nuomones, tačiau ir čia joms vieša erdvė buvo apribota cituojant koncentruotas, trumpas, be išsamios argumentacijos nuomones. Žiniasklaida teikė prioritetą filmo ir kultūrinio konflikto vertinimui, o ne paaiškinimui, kodėl taip vertinama: *Ismailas Yusanto, fundamentalistinės musulmonų organizacijos „Hizbut Tahrir" atstovas, sako, kad Wildersas nusipelnė mirties, nes įžeidė jo tikėjimą. „Islamas draudžia žudyti žmones be priežasties. Atsakant į pranašo ar tikėjimo įžeidimą – leidžia. Mohammedas Bouyeri, Theo van Gogho žudikas, buvo teisus"* (F. Vermeulen, *NRC Handelsblad*, 2008-05-04); *Hetty de Frel* [namų šeimininkė – aut. past.]: *„Labai geras ir švelnus filmas. Manau, kad Wildersas turi žodžio laisvę." Louis Frel: „Kiekvienas gali matyti, kad jis teisingai galvoja. Jis žino, ką gali sakyti ir ko ne"* (J. Koelewijn, J. Mat, *NRC Handelsblad*, 2008-03-29).

NRC Handelsblad pasižymėjo tuo, kad jame publikuoti aštuoni interviu apie filmo *Fitna* sukeltą kontroversiją su įvairių visuomenės grupių atstovais. Priešingai nei *De Volkskrant*, *NRC Handelsblad* nepublikavo G. Wilderso ar kitų su analizuojamu konfliktu susijusių asmenų pranešimų, tačiau galimybę pasakyti savo nuomonę, ją argumentuoti ir apginti suteikė interviu forma. *NRC Handelsblad* publikavo kelis interviu su G. Wildersu, interviu su teisininku, politiku, politologais ir Indonezijos religinės organizacijos vadovu. Matyti, kad leidinys atspindėjo įvairių visuomenės grupių nuomonę, tačiau pusiausvyra tarp dviejų kultūrų atstovų neišlaikoma – vyrauja vakariečių nuomonės. Be to, dauguma interviu rėmėsi ne bendros pozicijos kultūrinio konflikto atžvilgiu išsakymu, o vienos konkrečios temos atskleidimu. Pavyzdžiui, interviu su Maarufu Aminu, Indonezijos musulmoniškos religinės organizacijos lyderiu, dėmesys telktas į vieną pagrindinę temą – Nyderlandų produktų boikotą: *Mes stengiamės išlaikyti rimtį. Tačiau olandiškų produktų boikotą palaikome. Jis reiškia, kad Nyderlandai daug praras. Dabar islamiškose šalyse susiformavo viešoji nuomonė, kad Nyderlandai yra vieta, kur įsigalėjo nebaudžiamumas dėl Islamo įžeidimo* (F. Vermeulen, *NRC Handelsblad,* 2008-04-02). Toks siauras ir temiškai apribotas interviu su Islamo kultūros atstovu neatsveria kur kas dažniau atspindėtų vakarietiškų požiūrių į konfliktą ar tam tikrus jo aspektus.

NRC Handelsblad publikacijose taip pat yra palaikomos vakarietiškos vertybės, kurios esančios visuotinės ir taip netiesiogiai primetamos kitoms kultūroms. Dažniausiai *NRC Handelsblad* publikacijose yra pabrėžiama ir ginama žodžio ir saviraiškos laisvė, kurios neatima net ir musulmonų nepasitenkinimas ir prieštaravimas G. Wildero politinei ideologijai: *Kiekvienas yra laisvas kritikuoti Islamą, net jei musulmonai ar kiti tikintieji tam priešinasi. Žodžio laisvė yra daugiau nei konstitucinė teisė* (G. Brink, *NRC Handelsblad,* 2008-03-03); *Kur yra riba tarp saviraiškos laisvės ir atsakomybės prisiėmimo? Tai pagrindinis klausimas kovojant su PVV lyderio G. Wilderso išplatintu Koraną kritikuojančiu filmu „Fitna“* (H. Joost, O. Steel, *NRC Handelsblad,* 2008-03-01); *Darbo partijos lyderė Mariete Hamer pasakė: „<...> Žinoma, privalome būti pasirengę pasekmėms, tačiau Wildersas turi teisę į saviraiškos laisvę“* (H. Staal, D. Stokmans, *NRC Handelsblad,* 2008-02-29). Ne visose publikacijose žodžio laisvė suabsoliutinama, *NRC Handelsblad* diskutuoja ir dėl jos ribų, tačiau visur ji pripažįstama kaip vertybė, kuri gali būti suvaržyta tik ypatingais atvejais.

Polinkį į etnocentrizmą atskleidė ir Islamo šalių žiniasklaidos turinio kokybinis tyrimas. Vakarų žiniasklaidoje dominavo vakarietiškas požiūris į filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą, o Turkijos ir Indonezijos žiniasklaidoje remiamasi musulmonų pozicijomis ir nuomonėmis, palaikomos religinės Islamo vertybės.

Zaman turinio analizė parodė, kad viešoji erdvė ne tik išreikšti savo poziciją, bet ir ją argumentuoti ir įtvirtinti buvo suteikta vien tik musulmonams. Reikėtų išskirti Islamo konferencijos organizacijos pozicijos atspindėjimą. Ši organizacija atstovauja didžiajai daliai pasaulio musulmonų (57 musulmoniškoms šalims), todėl jos nuomonę galima laikyti visos musulmonų visuomenės nuomonės atspindėjimu: *Islamo konferencijos organizacijos (OIC) generalinis sekretorius Ekmeleddinas Ihsanoglu pareiškė, kad filmas įžeidė 1,3 mlrd. musulmonų. „Filmas yra musulmonų diskriminacijos pavyzdys“* (*Zaman*, 2008-03-30). Šios organizacijos pozicija atspindėta keliose publikacijose, suteikiant jai didesnę viešąją erdvę nei mažesnėms musulmonų visuomenės grupėms. Organizacijos pozicija išdėstoma ir filmas vertinamas akcentuojant įvairius kultūrinio konflikto aspektus, neapsiribojant glaustu nuomonės citavimu. *Zaman* suteikė erdvės šiai organizacijai savo teiginius argumentuoti ir juos plėtoti, taip išsakant aiškesnę ir išsamesnę musulmonų poziciją konflikto atžvilgiu: *Ihsanoglu teigia, kad bendruomenių tarpusavio nepasitikėjimo sėklos yra sėjamos piktnaudžiaujant saviraiškos laisve: „Geerto Wilderso saviraiškos laisvė, nepaisanti tarptautinės bendruomenės, yra didelė grėsmė globaliai taikai ir saugumui <...> Netolerancijos ir rasizmo išnaikinimas, remiantis dialogu tarp civilizacijų, yra iššūkis šiuolaikinei visuomenei <...>“* (Cihan, *Zaman*, 2008-04-07).

Zaman publikacijose buvo atspindimos ir mažesnėms musulmonų grupėms atstovaujančių organizacijų pozicijos, tačiau tai buvo tik pozicijos išdėstymas, o ne teiginių argumentavimas: *Musulmonų pilietinės visuomenės organizacijos: „Mes nepritarsime smurtui. Mes jo nesiimsime dėl žaidimų tų, kurie to tikisi. Mums pažįstama kantrybė esant tokioms konspiracijoms prieš musulmonus“* (Cihan. *Zaman*, 2008-01-20); *Centrinės musulmonų tarybos Vokietijoje pirmininkas Aimanas Mazyekas*: *„Minčių*

laisvė yra svarbi vertybė, tačiau religijos šventumo įžeidimas yra nesuderinamas su mūsų vertybėmis“ (Cihan, *Zaman.* 2008-03-31).

Today's Zaman taip pat netapo vieša erdve įvairioms visuomenės grupėms išreikšti savo poziciją. Anglų kalba leidžiamo dienraščio interneto svetainės publikacijose dažniau buvo orientuojamasi ne į tam tikrų visuomenės grupių nuomonių atspindėjimą, o į mokslinį požiūrį į analizuojamą kultūrinį konfliktą: *Profesorius Hakki Onal iš Dokuz Eylul universiteto pabrėžė <...>: „Tokios publikacijos ir transliacijos yra dalis karo, vykdomo prieš Islamą“* (B. Akkaya, *Today's Zaman,* 2008-03-08); *Ankaros universiteto Teologijos fakulteto profesorius Ilhami Guler sako, kad eilutės ne tik išimtos iš viso Korano, bet ir iš jų istorinio konteksto. „Ką daro šio filmo autorius yra lygiai tas pat, ką daro teroristinė Al-Qaeda organizacija“* (K. Balci, B. Akkaya, *Today's Zaman,* 2008-03-29). Todėl, apibendrinant abiejose Turkijos žiniasklaidos priemonėse atspindėtas nuomones, galima daryti išvadą, kad Turkijos žiniasklaida siekė atspindėti tik musulmonų ar juos palaikančias nuomones. Tai susiaurino filmo *Fitna* ir jo išprovokuoto konflikto vertinimų įvairovę. Nei viename, nei kitame leidinyje nėra konflikto vertinimo iš Vakarų kultūros perspektyvos.

Atkreiptinas dėmesys, kad Turkijos žiniasklaidoje, kuri Vakarų politikų ar ekspertų nuomones dažniausiai cituodavo iš Vakarų žiniasklaidos, atspindimos tik musulmoniškąjį požiūrį į konfliktą palaikančios nuomonės. Publikacijų vertinimai vienpusiai, nėra debatų ir skirtingų nuomonių. Visos pateiktos nuomonės nukreiptos į filmo ir jo autoriaus kritiką, negatyvų vertinimą ar smerkimą. G. Wildersą ir jo idėjas paremiančios nuomonės Turkijos žiniasklaidoje neatspindimos. Taip pat Turkijos žiniasklaidoje nėra palaikoma *žodžio ir saviraiškos laisvė*, kuri priskiriama vakarietiškoms vertybėms. Nyderlandų žiniasklaidos turinio analizė parodė, kad nepaisant kritikos pirmenybė teikiama antiislamiškoms idėjoms, žodžio laisvei. Vakarų žiniasklaidą cituojanti Turkijos žiniasklaida tokių žodžio laisvę palaikančių vertinimų nepateikė. Galima daryti prielaidą, kad *Zaman*, musulmonų visuomenei atstovaujantis dienraštis, sąmoningai tokių nuomonių necitavo: *Ministras pirmininkas Balkenende: „Pagrindinė problema Nyderlandams yra piliečių ir komercinių institucijų už šalies ribų saugumas. Taip pat Afganistane kariaujančių karių saugumas. Aš visada sakau žmonėms, kad laisvės yra plačios. Tačiau jomis turi būti naudojamsi atsakingai“* (Cihan, *Zaman,* 2008-03-02); *ES užsienio reikalų ministrai pasmerkė filmą „Fitna“. <...> „saviraiškos laisve turi būti naudojamasi gerbiant kitus tikėjimus“, rašoma pranešime* (*Zaman*, 2008-03-29).

Kritikuodami vakarietiškas vertybes, *Zaman* ir *Today's Zaman* palaikė Islamo vertybes. Turkijos žiniasklaidoje žodžio laisvės principas ir pagarba kitų tikėjimui buvo supriešinami, akcentuojant, kad žodžio laisvė turi ribas ir ja galima naudotis tol, kol neįžeidžiami kitų jausmai: *Ministras, atsakydamas į klausimą apie Wilderso filmą, įžeidžiantį Islamą, atsakė: „svarbu parodyti pagarbą idėjoms, tačiau aš nepripažįstu teisės į laisvę įžeisti* (B. Korucu, *Zaman*, 2008-03-27); *Religinių reikalų direktoratas savo pranešime pabrėžė, kad filmas tiesiogiai įžeidžia Islamą ir Koraną* (*Today's Zaman*, 2008-04-02). Islamo kultūroje religija ir pagarba Islamui ir jo išpa-

žinimui yra svarbesnė už žodžio laisvę, ir tai akivaizdžiai atsispindi Turkijos žiniasklaidos turinyje, kas rodo Turkijos žiniasklaidos etnocentrizmą nušviečiant filmo *Fitna* išprovokuotą kultūrinį konfliktą.

Indonezijos dienraščio *Kompas* interneto svetainėje filmo *Fitna* išprovokuotą konfliktą dažniausiai nušvietė naujienų pranešimai, rečiau – straipsniai. Šie žanrai apriboja galimybes perteikti išsamias ir argumentuotas tam tikros visuomenės grupės nuomones. Todėl ir tendencija suteikti viešąją erdvę išskirtinai vienai kuriais nors visuomenės grupei mažiau pastebima. *Kompas* publikacijose apsiribojo trumpais konflikto ir filmo vertinimais: *Pasak Mahometo, po diskusijos Nyderlandų ambasadorius pažadėjo perduoti „Hizb ut-Tahrir" protestą vyriausybei. Paklaustas, ar patenkintas rezultatu, Mahometas atsakė: „Ne, nepatenkintas, mes toliau reikalausime, kad Wildersui būtų taikomas baudžiamasis persekiojimas visa apimtimi ir Islamas daugiau nebebūtų įžeistas"* (*Kompas*, 2008-04-01). Dažniausiai buvo išreiškiama politikų, politinių partijų ir organizacijų pozicija analizuojamo konflikto atžvilgiu. Kaip parodė kiekybinis *Kompas* turinio tyrimas, priešingai nei kiti analizuojami leidiniai, šis leidinys orientavosi į Islamo šalių politikų nuomonių ir vertinimų atspindėjimą. Kitos konflikto pusės, t. y. G. Wilderso, nuomonė cituota vos vieną kartą. Kitokio nei kritiško konflikto vertinimo taip pat nėra, todėl galima daryti išvadą, jog *Kompas* kultūrinį konfliktą nušvietė išimtinai iš Islamo kultūros pozicijos ir palaikydamas musulmoniškas vertybes: *pagarbą kitų religiniams įsitikinimams* ir *pagarbą Islamui ir Koranui*.

The Jakarta Post G. Wilderso filmui ir jo išprovokuotam kultūriniams konfliktui nušviesti taip pat dažniau rėmėsi Islamo šalių politikų požiūriu, tačiau dažniau nei politikų šis leidinys atspindėjo eilinių musulmonų nuomones. Nors angliškojo leidinio turinio visuma taip pat laikytina vienašališka, tačiau, priešingai nei *Kompas*, konflikto vertinimai čia nėra vienodai griežti ir kritiški. Ryškiausias negatyvios, tačiau skirtingu mastu nuomonės atspindėjimo pavyzdys yra 2008 m. kovo 29 d. publikuotas naujienų agentūros *The Associated Press* pranešimas *Musulmonų pasaulis smerkia olandų filmą, vaizduojantį Islamą kaip laiko bombą*: *„Ne Islamas turi būti sustabdytas, tokie baimės kėlėjai kaip Geertas Wildersas turėtų būti sustabdyti, kad neskleistų savo neapykantos", teigė Pakaria al-Sheik iš Jordanijos grupės, suformuotos Islamo įvaizdžiui apsaugoti. <...> „Aš asmeniškai nebuvau įžeistas", teigė Imad el Ourti, maldininkas iš El Umma mečetės Amsterdame. <..> „Tai beskonis ir nekūrybingas filmas, tarsi vaikas būtų vaizdus suklijavęs kartu"* (AP, *The Jakarta Post,* 2008-03-29). Atkreiptinas dėmesys, kad tai vienintelė musulmoniška žiniasklaidos priemonė, kurioje filmas *Fitna* taip atvirai apibūdinamas kaip neįžeidžiantis. Kitose būtent įžeidžiamas filmo pobūdis buvo akcentuojamas. Taigi *The Jakarta Post* turinį iš visų musulmoniškų žiniasklaidos priemonių galima vertinti kaip didžiausią nuomonių įvairovę pateikiantį leidinį. Tačiau ir jame linkstama atspindėti G. Wilderso idėjoms ir jo filmui nepritariančias nuomones, palaikančias bendrą musulmonų poziciją. Reikia pridurti, kad *The Jakarta Post* formavo ne tokį kategorišką ir atvirai priešišką požiūrį į analizuojamą konfliktą. Be to, neneigė vakarietiškų vertybių. Keliose publikuotose vietos žurnalistų nuomonėse *žodžio laisvė*

pripažįstama kaip neatimama vertybė, kurios svarbą Vakarų pasauliui turi suprasti ir musulmonai: *Musulmonų bendruomenei atėjo laikas suprasti, kad kai kuriose Europos šalyse žodžio laisvė yra garantuojama jų konstitucijų. <...> Dėl filmo „Fitna“ tenka tik apgailestauti, jeigu žodžio laisvė tampa tik priedanga siekiui įžeisti religiją* (M. Yazid, *The Jakarta Post,* 2008-03-05). Taigi, kitaip nei *Kompas* ar analizuoti Turkijos leidiniai, *The Jakarta Post* neneigė vakarietiškų vertybių, todėl šiuo požiūriu etnocentrizmas nėra toks ryškus. Šį leidinį būtų galima apibūdinti kaip demonstruojantį platesnį požiūrį į kultūrinį konfliktą.

Apibendrinant žiniasklaidos polinkį į etnocentrizmą galima teigti, kad visi tirti leidiniai labiau palaikė savo kultūros požiūrį ir analizuojamo kultūrinio konflikto vertinimą. Visus leidinius vienija bendra tendencija atspindėti daugiau arba vien tik G. Wilderso idėjas kritikuojančias pozicijas, tačiau jos vertinamos iš skirtingų perspektyvų. Vakarų žiniasklaida akcentuoja *žodžio laisvės* principo svarbą, o Islamo šalių žiniasklaida kritikuoja neribotą *žodžio laisvę* ir pirmenybę teikia *pagarbai Islamui ir Koranui*.

3.3.4. Demonizavimo apraiškos nušviečiant filmo Fitna *išprovokuotą konfliktą*

De Volkskrant publikacijose apibūdinant Islamą ir musulmonus dažnai vartojamos tokios demonizuojamosios sąvokos kaip *teroristas, ekstremistas, radikalas*. *Tai rodo, kad Nyderlandai ir olandų interesai užsienyje daugiausia dėl „Fitnos“ išlieka pagrindiniu tarptautiniu lygiu veikiančių musulmonų ekstremistų taikiniu* (ANP, *De Volkskrant,* 2009-04-16). Pavieniais atvejais publikacijų autoriai G. Wilderso idėjas vadino *ekstremistinėmis, radikaliomis*. Taip pat visoje Nyderlandų žiniasklaidoje buvo dažniau cituojamas G. Wilderso pateiktas Korano apibūdinimas *fašistinė knyga* nei musulmonams priimtina sąvoka *Šventoji knyga*. Paminėtina, kad laikraštyje *De Volkskrant* ne tik kad pasitaikė demonizuojamųjų sąvokų, bet ir kai kurios publikacijos savo visuma ar teksto dalimi pasižymėjo demonizacija. Demonizuojamąsias publikacijas galima suskirstyti į dvi dalis: a) demonizuojančias Wildersą ir filmą *Fitna*; b) demonizuojančias Islamą.

Publikacijose, kuriose demonizuojamas G. Wildersas, vartojamos jį demonizuojančios sąvokos arba toks politiko traktavimas suvokiamas iš konteksto. Nors daugumoje publikacijų, atspindinčių įvairias nuomones, G. Wildersas buvo vertinamas kritiškai, keliose atsispindėjo akivaizdus politiko menkinimas, neigiamo jo įvaizdžio formavimas ir įtvirtinimas. 2008 m. balandžio 2 d. publikacijoje jau pačiame pavadinime išryškėjo G. Wilderso demonizavimas: *„Piromaniakas“* Wildersas ugnyje* (M. K. Peeper, S. Sitalsing, *De Volkskrant*, 2008-04-02). Straipsnis orientuojasi į pirmųjų debatų apie filmą *Fitna* parlamente nušvietimą, tačiau pačius debatus į antrą planą nustumia publikacijos autoriaus dėmesys G. Wildersui ir politikų nuomonėms apie jį: „*Tu esi išsigandęs žmogus“, padarė išvadą Pechtold, „su akla musulmonų fobija. Ir tu nori mums primesti tą baimę“ <...>. Halsema: „Taigi tu nesi prieš musulmonus vyriausybėje, bet prieš vyriausybės islamizaciją. Tai tėra žodžių žaidimas“*

* Piromanija – liguistas potraukis padeginėti (Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. gruodžio 16 d.], prieiga per internetą: <http://www.tzz.lt/p/piromanija>).

(ibid.). Kartu iš to, kaip publikacijos autoriai aprašo G. Wilderso reakcijas į jam reiškiamas pastabas, jaučiamas politiko menkinimas: *Nepaisant duoto papildomo laiko, Wildersas vargiai galėjo suformuluoti atsakymus į klausimus. Jis tik kartojo, kad „imperialistinė Islamo ideologija yra grėsmė laisvei“* (ibid.). Neigiamą G. Wilderso įvaizdį visuomenėje formuoja ir Iris Koppe publikacija, analizuojanti autorių teisių pažeidimus. Publikacijoje politikas kritikuojamas ne dėl savo radikalių pareiškimų ir požiūrio į Islamą, bet dėl filme be autorių leidimo panaudotų vaizdų: *Wildersas gali bet kur sutikti vieną iš aukų, nes beveik visi vaizdai buvo vogti, o tai reiškia, kad greitai bet koks ieškinys* [dėl autorių teisių pažeidimo – aut. past.] *gali reikšti Wildersui bankrotą. <...> Ar Wildersas mano, kad jis yra aukščiau įstatymų?* (I. Koppe, *De Volkskrant,* 2008-04-03). Toks G. Wilderso įvaizdžio formavimas yra sąmoningas ir tikslingas žiniasklaidos veiksmas, nes žiniasklaida ir žurnalistai turėtų vengti vertinti ir teisti asmenį. Šiuo atveju parodomas žurnalistų nusistatymas ne prieš vieną ar kitą filmo autorius idėją, nepritarimas jo politikai ar veiksmams, bet nusistatymas prieš patį jo asmenį.

De Volkskrant pasitaikė ir publikacijų, demonizuojančių Islamą ir musulmonus, taigi tiesiogiai arba netiesiogiai palaikančių G. Wilderso idėjas. Paprastai publikacijų, kuriose kalbėta apie musulmonus fundamentalistus ir ekstremistus, autoriai vengė apibendrinimų ir akcentavo, kad ne visi musulmonai linkę į terorizmą, kad tik nedidelė dalis Islamo išpažinėjų yra fanatikai. Tačiau kai kuriose publikacijose Islamui arba visiems musulmonams priskiriami ekstremistiniai požymiai: *Įdomu tai, kad kai tik kritikuojamas, piešiamas karikatūrose ar įžeidžiamas Mahometas, kyla smurtiniai, net mirtimis pasibaigiantys veiksmai. <...> Ar ne keista, kad iš visų trijų didžiųjų religijų tik musulmonai į jų pranašo ar jo raštų įžeidimą reaguoja grasinimais, smurtu, teroru ir žmogžudystėmis?* (D. Pinto, *De Volkskrant*, 2011-04-06); *Fundamentalizmas daugelyje Islamo šalių iš tikrųjų yra dabartinė Islamo forma* (R. van der Wings, E. Markus, *De Volkskrant,* 2008-04-03); *Nors Islamas turi pagrindinius religijos požymius (aukščiausiąją dievybę, pomirtinį gyvenimą ir pan.), jo tikslai žemėje yra tokie: šariato įtvirtinimas, dominavimas pasaulyje, džihadas, netikinčiųjų priespauda, moterų apartheidas ir nemusulmonų engimas bei žudymas* (*De Volkskrant,* 2008-03-22).

Tokių publikacijų, kaip ir demonizuojančių G. Wildersą, *De Volkskrant* naujienų svetainėje analizuojamu laikotarpiu ir filmo *Fitna* kontekste buvo nedaug, tačiau, nušviesdama tokį jautrų reiškinį kaip Vakarų ir Islamo kultūrinių vertybių konfliktą, žiniasklaida turėtų vengti faktais nepagrįstų apibendrinimų. Tokiais apibendrinamaisiais Islamo ir musulmonų apibūdinimais žiniasklaida konfliktą dar labiau eskaluoja, sukeldama Islamo išpažinėjų pasipiktinimą, priešiškumą ir atsaką.

NRC Handelsblad publikacijose, kalbant tiesiogiai apie musulmonus, vengiama demonizuojamosios etiketės *teroristas*. Žodis *terorizmas* dažniausiai nusako reiškinį, o ne konkretaus asmens ar asmenų grupės veiklą. Net publikacijoje apie reakcijas į *Fitną* su Al-Qaeda siejamame interneto forume neminima, kad tai teroristinė organizacija: *Filmas „Fitna“ rodo „didingąjį džihadą, kokį vykdo Al-Qaeda“, rašo redaktorius Al-Ekhlaas. <...> Forumas re-*

guliariai skelbia Al-Qaedos pareiškimus. Žinutė „Olandų filmas trykšta Osamos bin Ladeno judėjimo ideologija“ (S. Derix, *NRC Handelsblad,* 2008-03-28). Sąvokos *teroristas, terorizmas* dažniausiai yra vartojamos aprašant filmo turinį ir jame parodytas teroristų atakas bei pranešimuose apie Nyderlandams padidėjusią terorizmo grėsmę dėl filmo *Fitna*.

Kitaip yra su sąvokomis *ekstremistas, ekstremistinis*. Kai kuriose publikacijose jos tiesiogiai nurodo musulmonų grupę: *Prezidentas išreiškė gilų susirūpinimą po musulmonų ekstremistų organizacijos „Pembelos Islamo frontas“ ar „Islamo gynybos frontas“ raginimo surengti atakas olandams dėl Islamo įžeidimo. <...> Musulmonų ekstremistų organizacija „Hizbut Tahrir“ vakar ryte pranešė, kad eis į demonstraciją prie Nyderlandų ambasados* (*NRC Handelsblad,* 2008-03-31).

NRC Handelsblad publikacijose, kitaip nei *De Volkskrant*, G. Wildersas buvo kritikuojamas dažniau ir atviriau, menkinamas jo įvaizdis. Tačiau tai nerodo bendros *NRC Handelsblad* pozicijos demonizuoti G. Wildersą, nes kai kuriose publikacijose jam buvo pritariama kritikuojant Islamą. Visgi dažniau apie G. Wildersą atsiliepta neigiamai – parodomas jo radikalizmas, pabrėžiami negatyvūs ir kritikuotini poelgiai: *Geertas Wildersas, prieš imigraciją pasisakančios PVV partijos lyderis, palygino Koraną su Hitlerio „Mein Kampf“, tvirtino, kad jo šalis yra užtvindyta musulmonų cunamio, ir pasiūlė „išsiųsti juos ten, iš kur jie atvyko“, jei musulmonai nenorės atsisakyti savo religijos. <...> Jis išvadino savo kolegas parlamente „bailiais“, premjerą „profesionaliu bailiu“, žmones iš Nyderlandų Antilų „vagimis“ ir marokiečių vaikus apibūdino kaip „gatvės teroristus“. Jis, rodos, sulaužė visas nerašytas politinio elgesio taisykles* (E. van Outeren, D. Stokmans, *NRC Handelsblad,* 2008-03-21); *Užsienio spaudoje ir politikoje Wildersas dažnai priskiriamas ekstremistinei dešiniajai, tačiau beveik niekas Nyderlanduose nedrįsta taip pasakyti. <...> Pagrindiniai ekstremistinės dešiniosios partijos bruožai – nacionalizmas, antidemokratija ir rasizmas – apibūdina ir PVV partiją* (R. Danen, *NRC Handelsblad,* 2009-06-11).

Atviros Islamo kritikos ir musulmonų bei jų religijos demonizavimo *NRC Handelsblad* vengė. Tai dar kartą įrodo, kad šis leidinys laikėsi nuosaikesnės politikos ir vengė atvirai reikšti galinčius įžeisti teiginius. Negalima teigti, kad tai padėjo deeskaluoti konfliktą, tačiau slopino musulmonų negatyvius vertinimus dienraščio ir jo turinio atžvilgiu.

Turkijos žiniasklaida demonizuojamąsias sąvokas *teroristas, ekstremistas* ir pan. taip pat vartotojo ir neignoravo fakto, kad tarp musulmonų yra teroristų ir teroristinių grupuočių. Tačiau tyrimui reikšmingesnis G. Wilderso ir Nyderlandų demonizavimas, kuris kai kuriose publikacijose buvo gana ryškus. *Zaman* G. Wildersą dažnai vadina rasistu, o jo partiją ir visą Vakarų politiką – rasistine. Sąvokos *rasistas, rasistinis, rasizmas* savaime turi neigiamą reikšmę, tačiau *šio laikraščio* publikacijose ji dar labiau sustiprinama pateikiant tokių nuostatų ir elgesio pavyzdžių: *Tyrimai rodo, kad Nyderlanduose nuo 20 iki 25 proc. gyventojų yra rasistinių pažiūrų. Šis skaičius gali didėti. Viena to priežasčių – į politikos areną atėjęs Wildersas. <...> jis beveik visą savo politinę karjerą skyrė musulmonų puolimui. Šiam tikslui išnaudojo kiekvieną galimybę įžeisti Islamą, Koraną ar Pranašą* (O. Hider, *Zaman*,

2008-03-30); *Strasbūre veikianti Europos Komisija prieš rasizmą ir netoleranciją įspėjo apie Nyderlanduose augančią islamofobiją. Komisija paskelbė ataskaitą apie musulmonams „klijuojamas etiketes ir rasistinius išpuolius prieš juos“* (Cihan, *Zaman,* 2008-02-12). Tokios demonizuojamosios etiketės formuoja atitinkamą visuomenės suvokimą apie situaciją. Bet koks nuostatų primetimas neleidžia į konfliktą, jo priežastis ir pasekmes žvelgti plačiau ir be išankstinio nusistatymo. Šiuo atveju visos G. Wilderso idėjos ir keliamos problemos susiaurinamos iki vieno reiškinio – rasizmo.

Today's Zaman turinyje atsispindėjo tokios pat Vakarų politikos ir G. Wilderso demonizavimo tendencijos: *Vienas iš šešių Europos Parlamento narių yra rasistas ir ksenofobiškas. <...> Svarbiausia tai, kad tie, kurie skleidžia neapykantą, rasistines idėjas ir ksenofobiją, pabrėžia „liberalų mąstymą ir saviraiškos laisvę“. <...> Europos rasistai ir toliau ketina skleisti dar daugiau neapykantos musulmonų atžvilgiu ir bandyti demonizuoti musulmonus, gyvenančius tiek Europoje, tiek visame pasaulyje* (A. Bulac, *Today's Zaman,* 2009-12-08); *Ponas Wildersas savo antiislamiškais ir kartais rasistiniais pareiškimais (taip, jis netgi Nyderlanduose vadinamas rasistu) pastaraisiais metais sulaukė didelio žiniasklaidos dėmesio visame pasaulyje* (K. K. Atac, *Today's Zaman,* 2009-11-27).

Turkijos žiniasklaidos publikacijose požiūris į G. Wildersą kaip rasistą, o į Nyderlandų ir kai kuriais atvejais visą Vakarų politiką kaip rasistinę pateikiamas kaip faktas, kurį patvirtina išpuoliai prieš musulmonus, politikų pareiškimai, Vakarų vertybių iškėlimas aukščiau individų lygybės ir pagarbos jiems. Kaip jau minėta, toks kategoriškas, apibrėžtas ir akivaizdžiai neigiamas požiūris užkerta kelią ieškoti tokių reiškinių priežasčių. Kultūrinis konfliktas ir jo priežastys negali būti paaiškintos vienu žodžiu, ką daugelyje publikacijų darė analizuojama Turkijos žiniasklaida.

Kompas ir *The Jakarta Post* publikacijų analizė parodė, kad nei vienas, nei kitas leidinys nebuvo linkęs demonizuoti G. Wilderso ar Nyderlandų politikos. Kalbant apie *Kompas* turinį, jame apskritai vengta tokių demonizuojamųjų etikečių kaip *teroristas, radikalas, rasistas, ekstremistas*. Tai galima paaiškinti tuo, kad musulmoniškai visuomenei atstovaujantis leidinys vengė negatyvių sąvokų, siejamų su Islamu ir musulmonais. Tačiau ir politikui G. Wilderui, kuris kritikuojamas dėl požiūrio į Islamą, nėra klijuojama neigiama etiketė.

Apibendrinant visų išanalizuotų žiniasklaidos priemonių tendenciją kurti priešo įvaizdį ir naudoti demonizuojamąsias etiketes, pabrėžtina, kad šiuo požiūriu mažiausiai konfliktą eskalavo Indonezijos žiniasklaida, vengusi negatyvių tiek G. Wilderso, Nyderlandų ir Vakarų politikos, tiek Islamo ir musulmonų apibendrinimų. Nyderlandų žiniasklaida išsiskyrė tuo, kad demonizavo ne tik kitą kultūrą ir jos atstovus – musulmonus, bet ir savo kultūros atstovą – G. Wildersą. Auditorijai tai gali sukelti painiavos, nes publikacijose vyravo skirtinga pozicija analizuojamo konflikto atžvilgiu. Vertinant Nyderlandų žiniasklaidos publikacijų apie filmą *Fitna* ir jo išprovokuotą konfliktą visumą, pabrėžtina, kad skirtingi požiūriai leidžia visuomenei skirtingai įvertinti kultūrinį konfliktą ir jo dalyvius, tačiau demonizuojanmosios etiketės turi neigiamą poveikį konfliktui, nes formuoja nepalankią visuo-

menės nuomonę apie vieną iš konfliktuojančių šalių. Turkijos žiniasklaida, kitaip nei Indonezijos ir Nyderlandų, formavo neigiamą vienos šalies įvaizdį – G. Wilderso ir Vakarų. Turkijos žiniasklaida rėmėsi kaltinimais rasizmu. Toks Vakarų politikos apibūdinimas filmo *Fitna* išprovokuoto kultūrinio konflikto kontekste prisidėjo prie konflikto eskalavimo, formuodamas priešišką musulmonų visuomenės nuomonę Vakarų atžvilgiu.

Išvados

Tiek Nyderlandų, tiek Islamo šalių žiniasklaida, filmo *Fitna* išprovokuotam konfliktui skirdama daug dėmesio ir gausiai jį nušviesdama, prisidėjo prie kultūrinio konflikto eskalavimo. Prie to prisidėjo ir abiejų kultūrų žiniasklaidos tendencija nušviesti konfliktą pabrėžiančias temas, dažniausiai atspindėti vienašališką, filmą ir jo autoriaus idėjas kritikuojančią nuomonę, vartoti neigiamus reiškinius ir emocijas apibūdinančias sąvokas. Nyderlandų žiniasklaida pasižymėjo itin dideliu dėmesiu analizuojamam konfliktui, o Turkijos žiniasklaida išsiskyrė vienpusės nuomonės atspindėjimu. Mažiausiai dėmesio konfliktui skyrė, tačiau taip pat dažniausiai neigiamą kultūrinio konflikto aspektą pabrėžė Indonezijos žiniasklaida.

Tiek Nyderlandų, tiek Indonezijos žiniasklaidoje buvo aptariamos konfliktą deeskaluojančios temos, skatinančios kultūrų tarpusavio supratimą ir taikų koegzistavimą. Šiuo atžvilgiu mažiausiai prie konflikto deeskalavimo prisidėjo Turkijos žiniasklaida. Tačiau bendrame visų publikacijų, nušviečiančių analizuojamą kultūrinį konfliktą, kontekste diplomatinio tarpininko vaidmeniu pasižyminčios publikacijos buvo itin retos.

Visos tyrinėtos žiniasklaidos priemonės buvo orientuotos į negatyvumą ir konfliktiškumą. Čia taip pat išsiskyrė Indonezijos žiniasklaida, kuri vengė detalių ir smulkių konfliktą išprovokavusio filmo analizių. Tokios analizės, kurių pasitaikė abiejose Nyderlandų žiniasklaidos priemonėse bei iš dalies Turkijos žiniasklaidoje, konfliktą gilina, nes supažindina su konflikto objektu didesnę visuomenės dalį.

Etnocentrizmo raiška taip pat ryškėja visų analizuotų žiniasklaidos priemonių publikacijose. Vakarų žiniasklaida, kritikavusi G. Wilderso ideologiją, palaikė jo teisę į žodžio laisvę – vieną pagrindinių vakarietiškų vertybių. Islamo žiniasklaida aukščiau negu žodžio laisvė iškėlė pagarbą religijai – Islamui ir Koranui. Toks konflikto nušvietimas ir vertinimas tik iš savo kultūros perspektyvos neleidžia visapusiškai jo pažinti ir suprasti kitos kultūros motyvų ar požiūrio į kultūrų susidūrimą.

Tiek Vakarų, tiek Islamo šalių žiniasklaida linkusi vartoti demonizuojamąsias etiketes. Tačiau Nyderlandų žiniasklaida atviriau išreiškė negatyvų požiūrį į Islamą ir musulmonus ekstremistus, o Turkijos žiniasklaida neigiamus bruožus priskyrė Vakarų kultūrai ir politikai. Tik Indonezijos žiniasklaida vengė demonizuojamųjų etikečių ir negatyvių kitos kultūros ar savo kultūros apibendrinimų. Šiuo aspektu mažiausiai prie konflikto eskalavimo prisidėjo Indonezijos žiniasklaida.

Nors visos analizuotos žiniasklaidos priemonės konfliktą nušvietė skirtingai ir visos prisidėjo prie konflikto eskalavimo, daugiausia konflikto deeskalavimo apraiškų buvo Indonezijos žiniasklaidoje, pateikusioje daugiau kultūrų tarpusavio su-

pratimą ir dialogą skatinančių publikacijų bei vengusioje negatyvumo kitos kultūros atžvilgiu. Indonezijos žiniasklaidoje daugiau nei Nyderlandų ir Turkijos buvo remiamasi kultūrinio konflikto faktais, o ne emocijomis ir šališkais vertinimais.

Reikia pripažinti, kad žiniasklaida, nušviesdama kultūrinius konfliktus, kol kas netampa erdve, palaikančia sklandų dialogą tarp skirtingoms kultūroms ir skirtingiems matymams atstovaujančių grupių sprendžiant nesutarimus ir ieškant bendro supratimo, skatinančio sklandų ir taikų bendrabūvį. Tačiau į konstruktyvų konflikto sprendimą vedančios komunikacijos apraiškos leidžia neatmesti teorinių taikinamosios žurnalistikos idėjų praktinio įgyvendinimo galimybių.

LITERATŪRA

ANDERSEN, Robin; GRAY, Jonathan (2008). *Battleground the media.* USA: Greenwood Press. 634 p. ISBN 978-0-313-34167-0.

BALABANOVA, Ekaterina (2007). *Media, Wars and Politics.* England: Ashgate Publishing Limited. 178 p. ISBN 978-0-7546-7069-8.

BARKER, Gina G. (2012). *Cultural influences on the news : Portrayals of the Iraq war by Swedish and American media* [interaktyvus]. Sage Publications [žiūrėta 2012 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://gaz.sagepub.com/content/74/1/3.full.pdf+html>.

BRATIC, Vladimir; SCHIRCH, Lisa (2007). *Why and when to use the media for conflict prevention and peacebuilding.* Amsterdam: European Centre for Conflict Prevention. 30 p.

CBS. *Nyderlandų statistikos departamentas* [interkatyvus]. Nyderlandai [žiūrėta 2012 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2007/2007-2278-wm.htm>.

CASTELS, Manuel (2006). *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra.* II tomas: *Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika. 480 p. ISBN 9986-850-57-6.

CHAUDHARY, Anju Grover (2001). *International news selection: A comparative anglysis of negative news in the Washington Post and The Daily Times of Nigeria* [interaktyvus]. UK: Routledge [žiūrėta 2012 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1080/ 10646170175328774l>.

COTTLE, Simon (2006). *Mediatized conflict.* Open University Press. 217 p. ISBN 0 335 21452 5.

EL-NANAWY, Mohammed; POWERS, Shawn (2010). *Al-Jazeera English : A conciliatory medium in a conflict-driven environment?* [interaktyvus]. Sage Publications [žiūrėta 2012 m. gegužės 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://gmc.sagepub.com/content/6/1/61.full.pdf+html>.

HAMELINK, Cees (1996). *World Communication.* London and New Jersey: Zed Books. 168 p.

HAMELINK, Cees J. (2008). *Media between warmongers and peacemakers* [interaktyvus]. Sage Publications [žiūrėta 2011 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://mwc.sagepub.com/content/1/1/77.full.pdf+html>.

HARCUP, Tony; O'NEILL, Deirdre (2001). *What is news? Galtung and Ruge revisited* [interaktyvus]. UK: Routledge [žiūrėta 2012 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1080/14616700118449>.

LEE, Philip (2008). *Peace journalism* [interaktyvus]. WACC [žiūrėta 2012 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.waccglobal.org/resources/no-nonsense-guides/Peace%20Journalism.3.pdf>.

LEE Seow; MASLOG, Crispin C.; KIM, Hun Shik (2006). *Asian conflicts and the Iraq war: a comparative framinf anglysis* [interaktyvus]. Sage Publications [žiūrėta 2012 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://gaz.sagepub.com/content/68/5-6/499.full.pdf+html>.

McLUHAN, Marshall (1967). *The medium is the message. An inventory of effects.* Ginkgo Press. 159 p. ISBN 1-58423-070-3.

POWERS, Shawn (2008). *Examining the Danish cartoon affair: mediatized cross-cultural tensions?* [interaktyvus]. Sage Publications [žiūrėta 2012 m. spalio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://mwc.sagepub.com/content/1/3/339>.

POWERS, Shawn; EL-NAWAWY, Mohammed (2009). *Al-Jazeera English and global news networks: clash of civilizations or cross-cultural dialogue?* [interaktyvus]. Sage Publications [žiūrėta 2012 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://mwc.sagepub.com/content/2/3/263>.

RAČELYTĖ, Daiva (2009). *Konfliktų studijų pagrindai.* Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto leidybos centras. 308 p. ISBN 978-9955-19-140-7.

RAVI, Narasimhan (2005). *Looking beyond Flawed Journalism : How National Interests, Patriotism, and Cultural Values Shaped the Coverage of the Iraq War* [interaktyvus]. Sage Publications [žiūrėta 2012 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://hij.sagepub.com/content/10/ 1/45.full.pdf+html>.

TERZIS, Georgikos (2002). *Media and Ethnopolitical Conflict.* Paris: UNESCO. 153 p.

The great divide: How Westerners and Muslims view each other [interaktyvus]. Pew Global Attitudes Project, 2006 [žiūrėta 2012 m. balandžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://pewglobal.org/2006/06/22/the-great-divide-how-westerners-and-muslims-view-each-other/2/#i-muslims-and-the-west-how-each-sees-the-other>.

THUSSU, Daya K.; FREEDMAN, Des (2003). *War and the Media*. London: Sage Publications. 266 p. ISBN 0 7619 4312 9.

WOLFSFELD, Gadi (2004). *Media and the Path to Peace.* UK: Cambridge University Press. 271 p. ISBN 978-0-511-16486-6.

ŠALTINIAI

AKKAYA, Betul. *Religijų mokslininkai prašo tautos rimties dėl antikoraniško filmo* [interaktyvus]. Today's Zaman, 2008-03-08 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.todayszaman.com/news-135891-religious-scholars-ask-nation-for-restraint-over-anti-quran-film.html>.

ALBERTS, Jaco; DERIX, Steven. *„Polderio" musulmonai* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-04-05 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/film_wilders/article1874169.ece>.

ANP. *Geert Wilders kurs „Fitnos" tęsinį* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2009-04-16 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/ article/detail/331023/2009/04/16/Geert-Wilders-komt-met-vervolg-op-Fitna.dhtml>.

ANP. *Wilders išteisinimas: „žodžio laisvės pergalė"* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2011-06-23 [žiūrėta 2011 m. spalio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3844/Het-proces-Wilders/article/detail/2456599/2011/06/23/Vrijspraak-Wilders-Overwinning-voor-vrijheid-van-meningsuiting.dhtml>.

AP. *Pasaulio musulmonai smerkia olandų filmą, vaizduojantį Islamą kaip laiko bombą* [interaktyvus]. The Jakarta Post, 2008-03-29 [žiūrėta 2011 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.thejakartapost.com/news/2008/03/29/muslim-world-denounces-dutch-film-portraying-islam-time-bomb.html>.

Apie ką filmas? [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-27 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/film_wilders/article1876616.ece>.

Apie Koraną kiekvienas gali spręsti laisvai [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-01-08 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief /article/detail/922588/2008/01/08/Over-de-Koran-mag-iedereen-vrij-oordelen.dhtml>.

ASH, Timothy Garton. *Ar Islamas = terorizmas = imigracija?* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-04-10 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl /nieuwsthema/film_wilders/article1890666.ece>.

BAYUNI, Endy M. *Komentaras: „Fitna": Neapykantos dokumentika apie neapykantos kurstymą* [interaktyvus]. The Jakarta Post, 2008-03-31 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.thejakartapost.com/news/2008/03/30/commentary-039fitna039-hate-documentary-about-hate-speech.html>.

BALCI, Kerim, AKKAYA, Betul. *Sulaikykite kvapą: „Fitna" sėja neapykantos sėklas* [interaktyvus]. Today's Zaman, 2008-03-29 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=B4214F4F4E2570C5DF3656938F13639D?pageNo=2&category=&dt=0&words=Fitna&newsId=137624&columnistId=0>.

BRINK, Gabriel. *Nekapituliuokite prieš radikalų Islamą* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-03 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema /film_wilders/article1884472.ece>.

BULAC, Ali. *Islamas skaldo Europą* [interaktyvus]. Today's Zaman, 2009-12-08 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.todayszaman.com/columnistDetail_get NewsById.action?newsId=194896>.

CHOUA, Nora; KRANENBERG, Annieke. *Tu matei „Fitna", bet ką tu matei?* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-04-29 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/903077/2008/04/19/Je-zag-Fitna-maar-watzag-je.dhtml>.

CIHAN. *Ihsanoglu: Atsiprašymas bus išgirstas* [interaktyvus]. Zaman, 2008-04-07 [žiūrėta 2011 m. spalio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno= 674507&keyfield=57696C64657273>.

CIHAN. *Rasizmo kilimas Nyderlanduose* [interaktyvus]. Zaman, 2008-02-12 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=651073&keyfield=57696C64657273>.

DANEN, Rene. *Drįsti Wildersą pavadinti rasistu* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2009-06-11 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/opinie /article2267841.ece>.

DERIX, Steven. *Džihado forumas: al-Qaeda džiaugiasi Wilderso filmu* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-28 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/film_wilders/article1876748.ece>.

DEWI, Mariani. *„Fitna" gali paskatinti tiesą apie islamą* [interaktyvus]. The Jakarta Post, 2008-04-24 [žiūrėta 2011 m. spalio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.thejakartapost.com / news/2008/04/24/039fitna039-may-inspire-truth-about-islam.html>.

DOGAN, Basri; YAGCI, Yasin. *Wilderso daromas spaudimas atsisakyti provokuojančio antiislamiško filmo* [interaktyvus]. Today's Zaman, 2008-03-01 [žiūrėta 2011 m. spalio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.todayszaman.com/news-135312-pressure-mounts-on-wilders-to-drop-provocative-anti-islam-film.html>.

ELSHOUT, Arie. *Wilderso bumerangas* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-01-21 [žiūrėta 2011 m. spalio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/922502/2008/01/21/Wilders-rsquo-boemerang.dhtml>.

ES užsienio ministrai pasmerkė „Fitną" [interaktyvus]. Zaman, 2008-03-29 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=670873&keyfield=57696C64657273>.

Filmas „Fitna": prakeikimas ar palaiminimas? [interkatyvus]. NRC Handelsblad [žiūrėta 2011 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://weblogs.nrc.nl/discussion/2008/03/27/fitna-the-movie-curse-or-blessing/>.

Geertas Wildersas neturėtų vykti į Indoneziją [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-31 [žiūrėta 2011 m. spalio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/film_wilders /article1876976.ece>.

GROEN, Janny; KRANENBERG, Annieke. *Musulmonai žino visus vaizdus* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-03-28 [žiūrėta 2011 m. spalio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/885090/2008/03/28/lsquo-Moslims-kennen-beelden-al-rsquo.dhtml>.

GROEN, Janny; KRANENBERG, Annieke. *Wilderso filmas gali paskatinti smurtines riaušes* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-01-14 [žiūrėta 2011 m. spalio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/881972/2008/01/14/lsquo-Film-Wilders-zal-leiden-tot-heftige-rellen-rsquo.dhtml>.

HANSONA, Seyh Hamza Yusuf. *Nauja provokacija* [interkatyvus]. Zaman, 2008-03-27 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/haber.do? haberno=669799&keyfield=57696C64657273>.

HIDIR, Ozcan. *Olandas Wildersas daro „hara-kiri"* [interaktyvus]. Zaman, 2008-03-30 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno =670838&keyfield=57696C64657273>.

Islamas problema, ne musulmonai [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-03-22 [žiūrėta 2011 m. spalio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/

884953/2008/03/22/Islam-is-het-probleem-niet-demoslims.dhtml>.

YAZID, Mohammad. *Islamofobija ir musulmonų skaičiaus augimas* [interaktyvus]. The Jakarta Post, 2008-03-05 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 15 d.], Prieiga per internetą: <http://www.thejakartapost.com /news/2008/03/04/islamophobia-and-muslim-growth.html>.

YILMAZ, Mehmet. *Fitna* [interaktyvus]. Zaman, 2008-03-31 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=671431&keyfield= 57696C64657273>.

JENSMA, Folkert. *Saviraiškos laisvė ar laisvė įžeisti?* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-27 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/article1886350.ece>.

JT vadovas smerkia Wilderso filmą [interaktyvus]. De Volkskrant. 2008-03-28 [žiūrėta 2011 m. spalio 12 d.] Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/885138/2008/03/28/VN-topman-veroordeelt-Wildersfilm.dhtml>.

KOELEWIJN, Jannetje; MAT, Joke. *„Fitna“ rodo teisingą Wilderso mąstymą* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-29 [žiūrėta 2011 m. spalio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/film_wilders/article1876579.ece>.

KOELE, Theo. *Vyriausybė turėtų uždrausti filmą* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-03-25 [žiūrėta 2011 m. spalio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl /2686/Binnenland/article/detail/885225/2008/03/25/Kabinet-moet-Fitna-laten-verbieden.dhtml>.

Komentarai „Fitnai“ teikia vilčių [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-03-31 [žiūrėta 2011 m. spalio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief /archief/article/detail/907613/2008/03/31/Reacties-op-Fitna-zijn-hoopgevend.dhtml>.

KOPPE, Iris. *Valstijos taip pat gerbė autorių teises* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-04-03 [žiūrėta 2011 m. spalio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie /article/detail/2455062/2008/04/03/In-een-rechtsstaat-wordt-ook-het-auteursrecht-geeerbiedigd.dhtml>.

KORUCU, Bulent. *Ačiū už tikėjimą, kad krizė nepavirto didesne problema* [interaktyvus]. Zaman, 2008-03-27 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/ haber.do?haberno=669687&keyfield=57696C64657273>.

KUPER, Simon. *Nyderlandai protingesni nei Danija* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-08 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema /film_wilders/article1884628.ece>.

MARCOUCH, Ahmed. *Wildersas pervertino Vakarų kultūros galią* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-03-31 [žiūrėta 2011 m. spalio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/2455053/2008/03/31/Wilders-onderschat-kracht-westerse-cultuur.dhtml>.

Musulmonai raginami parodyti subrendimą [interaktyvus]. The Jakarta Post, 2008-04-02 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.thejakartapost.com/news/2008/04/01/muslims-told-show-maturity.html>.

Nyderlandų ambasadorius: Hizb ut-Tahrir reikalavimus reiškia ne tuo adresu [interaktyvus]. Kompas, 2008-04-01 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kompas.com/lipsus102008/readib/xml/2008/04/01/12554870/Dubes.Belanda:.Tuntutan.Hizbut.Tahrir.Salah.Alamat>.

Palengvėjimas dėl „švelnios“ Fitnos [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-03-28 [žiūrėta 2011 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief /article/detail/907588/2008/03/28/Opluchting-over-lsquo-milde-rsquo-Fitna.dhtml>.

PEEPERKORN, Marc. *Ruošiamasi ambasadų evakuacijai* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-01-18 [žiūrėta 2011 m. spalio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl /2686/Binnenland/article/detail/881759/2008/01/18/Zelfs-evacuatie-ambassades-geregeld.dhtml>.

PEEPERKORN, Marc; SITALSING, Sheila. *„Piromaniakas“ Wildersas ugnyje* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-04-02 [žiūrėta 2011 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/912912/2008/04/02/lsquo-Pyromaan-rsquo-Wilders-onder-vuur.dhtml>.

PINTO, David. *Baimė valdo musulmonus ir olandus* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2011-04-06 [žiūrėta 2011 m. spalio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie /article/detail/2447642/2011/04/06/De-angst-regeert-bij-moslims-en-Nederlanders.dhtml>.

PPP ragina Islamo organizacijas protestuoti prieš filmą „Fitna“ [interaktyvus]. Kompas, 2008-03-30 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 27 d.]. Prieiga per

internetą: <http://www.kompas.com/lipsus112009 / kpkread/2008/03/30/00184481/PPP.Imbau.Organisasi.Islam.Protes.Film..quot.Fitna.quot>.

SPEKSNIJDER, Cor. *Korano eilutės, fanatikai, kraujas ir atakos* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-03-28 [žiūrėta 2011 m. spalio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/ vk/nl/2686/ Binnenland/article/detail/887405/2008/03/28/Koranverzen-fanaten-bloed-en-aanslagen.dhtml>.

STAAL, Herman; STOKMANS, Derk. *Wilderso filmas kelia nesantaiką Vyriausybėje* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-02-29 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article1884216.ece/Film_Wilders_zorgt_voor_onenigheid_in_kabinet>.

Tik diplomatinis požiūris gali atnešti taiką [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-06-02 [žiūrėta 2011 m. spalio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie /article/detail/2451396/2008/06/02/Alleen-diplomatieke-levenshouding-brengt-vrede.dhtml>.

VAN DER WINGS, Rosa; MARKUS, Evelyn. *Kodėl niekas nesipiktina antisemitiškomis karikatūromis?* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-04-03 [žiūrėta 2011 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/2455085/2008/04/03/ Waar-blijft-de-verontwaardiging-over-antisemitische-cartoons.dhtml>.

VAN DER ZEE-OEHMKE, Lynna. *Juoda katė išleista iš maišo* [interaktyvus]. The Jakarta Post, 2008-04-08 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.thejakartapost.com / news/2008/04/08/the-bad-cat-already-out-bag.html>.

VAN OUTEREN, Emilie; STOKMANS, Derk. *Per kontroversiją padaryta karjera* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-21 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/international_old/article1886361.ece/A_career_built_on_controversy>.

VERMEULEN, Frank. *Indonezijos religinis lyderis kviečia boikotuoti* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-04-02 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/film_wilders/article1661929.ece>.

VERMEULEN, Frank. *Geertas Wildersas nelaukiamas Indonezijoje* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-05-04 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl / nieuwsthema/film_wilders/article1874181.ece>.

VLASBLOM, Dirk. *Fitna: anarchijos baimė* [interaktyvus]. NRC Handelsblad, 2008-03-02 [žiūrėta 2011 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema /film_wilders/article1884427.ece>.

VREEKEN, Rob. *Wildersas turi atsakyti už nusikaltimą* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-06-23 [žiūrėta 2011 m. spalio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl /2844/Archief/archief/article/detail/895438/2008/06/23/lsquo-Wilders-moet-boeten-voor-misdaad-rsquo.dhtml>.

WAHONO, Tri. *Vengiant „Fitnos“ užblokuotos keturios svetainės* [interaktyvus]. Kompas, 2008-04-07 [žiūrėta 2011 m. spalio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://nasional.kompas.com/read /2008/04/07/14485017/Cegah.Fitna..XL.Blokir.Empat.Situs>.

Wilderso „Fitna“ išimta [interaktyvus]. Zaman, 2008-03-30 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=670967&keyfield=57696 C64657273>.

WILDERS, Geert. *Nyderlandus valdo Islamo baimė* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-01-22 [žiūrėta 2011 m. spalio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl /vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/883317/2008/01/22/Angst-voor-islam-regeert-Nederlanddhtml>.

WILDERS, Geert. *Užšaldykite, jei reikia, santykius su Jordanija* [interaktyvus]. De Volkskrant, 2008-07-02 [žiūrėta 2011 m. spalio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.volkskrant.nl /vk/nl/3184/opinie/article/detail/2451143/2008/07/02/Bevries-desnoods-de-relaties-met-Jordanie. dhtml>.

EMERGENCE OF PEACE JOURNALISM IN CONFLICT COMMUNICATION: G. WILDERS FILM "FITNA" CASE

Beata Grebliauskienė, Jurgita Gižaitė-Tulabienė

S u m m a r y

The article explores the role of the media in the conptemporary conflict communication. At present, more and more local conflicts get the global media coverage. The media no more remain a passive observer and neutral reporter, but get involved into conflits. The dual role of the media in cultural conflicts can be pointed out: that of a diplomatic mediator (peace journalism) and a conflict escalator.

Analysis of articles in six major newspapers of the Netherlands, Turkey and Indonesia, covering the conflict concerning G. Wilders film "Fitna", based on the features of peace journalism, indicated by M. el-Nawawy and S. Powers is presented. The research findings confirm the prevailing role of the media as a conflict escalator.